

# İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN SONUÇLARI (NEGOTIATIONS WITH THE BRITISH DELEGATIONS IN TURKEY DURING THE WORLD WAR TWO AND RESULTS OF THE MILITARY AIDS RECEIVED FROM BRITAIN)

*Dr. Hüsnü ÖZLÜ\**

## ÖZET

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye stratejik öneminden dolayı müttefik ve Mihver devletlerin siyasi ve askerî baskılarına maruz kalmış ve her iki grup Türkiye'yi kendi yanında savaşa sokmak istemiştir. Türkiye ise yapılan tüm baskılara rağmen savaşın dışında kalmayı başarmış ve bu yönde politika izlemiştir. Ancak bu süreçte özellikle İngiltere, Türkiye üzerinde etkin bir politika izleyerek askerî alandaki ilişkilere hız vermiş ve askerî yardımlarla Türkiye'yi kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Bu maksatla savaşın başlangıcından itibaren birçok İngiliz heyeti Türkiye'ye gelmiş, stratejik ve askerî konularda görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda Türkiye'ye yapılacak askerî yardımların niteliği ve niceliği tespit edilmiştir. Adana görüşmeleri sonunda, askerî yardım konusu daha da netleşmiş ve İngiltere'nin Orta Şark'taki askerî malzemeleri Türkiye'ye nakledilmeye başlanmıştır. Bu makale, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı arşivinde yer alan İkinci Dünya Savaşı'na ait belgelerin tasnif edilmesi ve belgelerin araştırmacıların çalışmalarına açılması neticesinde ele alınmış ve hazırlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İkinci Dünya Savaşı, Adana görüşmesi, askerî yardım, İngiliz heyeti, Nakliye.

## ABSTRACT

In years of World War Two, Turkey caused to the dispute of allied and axis powers due to its strategic importance and both group made effort to get Turkey involved in the war along with them. Despite all pressures made, Turkey also achieved to stay out of the war and followed policy in this direction. However in this process, especially Britain pursued an efficient policy on Turkey and speeded up military relations and tried to attract Turkey to its own rank. With this purpose, many British delegations came to Turkey from start of the war; discussions were made about strategic and military issues. As a result of these discussions, the quality and quantity of the aids to be made to Turkey were determined. Following Adana conference, military aid matter became clearer and the military materials of Britain in Middle East were began to transport to Turkey. This paper is handled and prepared in consequence of the classification of the documents related to World War Two in the archive of General Staff, Department of Military History and Strategic Survey and the opening to studies of researchers of the documents is abolished.

**Keywords:** World: War Two, Adana conference, military aid, British delegation, Transport.

---

\* Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, ATAREM Genel Sekreterliği.

## GİRİŞ

Alman askerî yazar G.Von GLEİCH askerî yardımları “*Politik Tedbir*” olarak niteler. Gerçekten de askerî yardımların politik amacı ve sonucu vardır. Bu nedenle çok dikkatli ve ayrıntılı incelenmesi gerekir. Dış yardım, gelişmiş ülkelerin ya da uluslararası kuruluşların, kalkınmakta olan ve gelir düzeyi düşük ülkelere bedelsiz veya uygun koşullarla sağladığı yardımlardır. Bu yardımlarda, ticari kâr amacı güdülmez ve yardımı yapan ülkeler kendi stratejileri doğrultusunda bir takım beklentilere girerler. Genel olarak zor durumda kalmış bir topluluk veya devlete, bu durumu ortadan kaldırmak veya hafifletmek amacıyla gerekli imkânları sağlama olarak tanımlanan yardımların, ekonomik, siyasi ve askerî boyutları vardır. Bu boyutlar çerçevesinde özellikle yardımı veren ülkeler bu konuyu dış politikalarının bir aracı olarak kullanırlar<sup>1</sup>. Klasik maliye kitapları, dış yardımlardan bahsederken, küçük ülkelere veya ihtiyacı olan ülkelere borç para vermenin veya askerî yardım yapmanın büyük devletlerin yayılma vasıtalarının başında geldiğini ve onlar üzerinde nüfuz kurma girişimlerinin en önemli aracı olduğunu işaret ederler<sup>2</sup>.

Bir ülkenin ihtiyaç duyduğunda dış yardım alması doğaldır. Ancak bu yardım ulusal bağımsızlığı tehdit eder bir niteliğe bürünmemelidir. Millî Mücadele yıllarında özellikle Sovyetler Birliği'nden alınacak yardımlar konusunda Mustafa Kemal 3 Temmuz 1920 tarihinde mecliste gizli oturumda yaptığı konuşmada bakınız ne diyor. “*Pek ziyade memüldür ki (umulmakta) Sovyet Cumhuriyeti bize tasavvur ettiğimiz muavenetleri (yardım) ifa etsin... Biz kendi varlığımızı müdafaa ve muhafaza edecek tarzda hareket etmeliyiz ki hiçbir surette ümitsiz olmayalım.*” Ülkenin en ümitsiz zamanlarında dahi dış yardımların sakıncalarını göz önünde bulunduran yüce önder bağımsızlığın her şeyden önce ulusun kendi öz kaynaklarına dayandırılması gerektiğine inanmaktadır<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Muammer Şimşek, **Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayi**, SAGEB Yayını, Ankara, 1989, s.12.

<sup>2</sup> Esat Tekeli, “Dış Yardım Bahsinde Amerika İle Rusya Arasında Bir Mukayese”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1958.

<sup>3</sup> Ergün Aybars, **Ulusal, Laik, Sosyal Hukuk Devleti, Atatürkçülük ve Modernleşme**, İzmir, 2000, s.210.

Askerî yardımlar uluslararası silah, cephane ve askerî malzeme akışını sağlayan çok önemli organizasyonlardır. Askerî yardımların temel amacı, alan ülkenin askerî gücünü artırmak, yardım veren ülkelerin dünyadaki stratejik hedeflerini ve bunların planlanmasını geliştirmektir. Türkiye’de askerî yardımların tarihine bakıldığında 19’uncu yüzyılın başlarına kadar uzanan bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde Amerika ile imzalanan ve ABD’ye kapitülasyonlar ile tanınan ayrıcalıklar içerisinde yer alan ve 1830 tarihli ticaret sözleşmesinin 9ncu maddesi, askerî yardımlar konusunu açıklamaktadır<sup>4</sup>. Osmanlı Devletinin ABD’den ilk silah alımı 1860 yılında gerçekleşmiştir. 1869 yılı sonuna kadar ABD’den 1,5 milyon dolar tutarında, Amerikan iç savaş artığı 239.000 adet tüfek satın alınmıştır<sup>5</sup>.

Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzu başlayana kadar gelişen Osmanlı ABD ticari ilişkilerinde silah alımları önemli bir paya sahiptir. 1879 yılında ABD’nin Osmanlı Devleti’ne yaptığı toplam ihracatta silah ve cephane alımlarının payı %97 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD yetkilileri açısından Osmanlı Devleti’ne silah satmak imparatorluk üzerinde nüfuz sahibi olmanın etkin bir aracı olarak görülmüştür<sup>6</sup>. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde alınan bu yardımlar sadece ABD ile sınırlı kalmamış özellikle Almanya başta olmak üzere İngiltere, Fransa ve Avusturya’dan da askerî yardım alınmıştır. Bu çerçevede, Almanya ile ilk ikili ilişkiler Sultan II. Mustafa döneminde Alman Kralı II. Fredrich ile yapılan ikili savunma ittifak anlaşması önerisi ile başlamış ve III. Selim zamanında Prusyalı Albay Von Goetze Osmanlı kara birliklerini denetlemiştir. Almanya’dan gelen yardımlar başlangıçta heyetler düzeyinde gerçekleşmiş, Yüzbaşı Moltke 4 yıl Osmanlı ordusuna danışmanlık yapmıştır<sup>7</sup>. Askerî heyetlerin gelmesi ile birlikte, Alman askerî malzemeleri de gelmeye başlamış ve 1873 yılında 500 adet, 1877 yılında da 100 adet top bedeli ödenerek İstanbul’a getirilmiştir. Ayrıca bu heyetlerin yaptığı en önemli faaliyet eğitim alanında olmuş ve Türk subayları Alman ordusunda görevlendirilerek eğitim ve inceleme yapma imkânı tanınmıştır<sup>8</sup>.

<sup>4</sup> Kurthan Fişek- Sander Oral, **Türk-Amerika Birleşik Devletleri Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, İstanbul, 1977, s.20.

<sup>5</sup> K. Fişek-O.Sander, **Türk-Amerika Birleşik Devletleri Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, s.26.

<sup>6</sup> K. Fişek-O.Sander, **Türk-Amerika Birleşik Devletleri Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, s.6.

<sup>7</sup> Jehuda L.Wallach, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi**, Çev.Fahri Çeliker, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 1985, s.15.

<sup>8</sup> J. L.Wallach, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi**, s.38.

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105**

Almanya'nın askerî yardımları özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında daha belirgin olarak artmış ve bu yıllarda 666 milyon marklık askerî malzeme yardımı alınmıştır. Savaşın sona ermesiyle yapılan hesaplara göre bu miktar 850 milyon markı aşmıştır. Almanya bu yardımı yalnız politik ve askerî nedenlerle yapmamıştır. Türkiye'de ekonomik çıkar arayan Almanya, savaş sonuna kadar Türkiye'den başta zeytinyağı, içyağı, yün, deri ve maden cevheri olmak üzere 300 milyon marklık hammadde almıştır<sup>9</sup>.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Türk ordusunun güçlendirilmesi ve daha modern bir donanıma kavuşturulması için çalışma başlatılmış, ancak bu çalışmalar istenilen düzeye getirilememiş, o günlerin ekonomik koşulları ve yaklaşan savaş endişeleri içerisinde daha çok dış askerî yardımlara umut bağlanarak yapılanma yönüne gidilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk ordusunun ateşli silahları incelendiğinde, daha çok Alman yapımı silahların kullanıldığı, bunun yanında İngiliz uçaksavar toplarının bulunduğu görülmektedir<sup>10</sup>. Deniz kuvvetlerine bakıldığında durum pek farklı değildir. 1930 yılında yapılan teşkilata göre; Harp Filosu Komutanlığı, İhtiyat Filosu ve Denizaltı Filosu şeklinde düzenlenmiştir. Harp Filosu, millî imkânlarla sağlanan Kocatepe, Adatepe ve Zafer muhriplerinden oluşmaktadır. İhtiyat filosu ise, Berk-i Satvet, Peyki Şevket, Hamidiye ile 3 adet torpidobot, 3 adet mayın arama tarama gemisi, 1 adet ana yatak gemisi ve yağ gemisinden ibarettir<sup>11</sup>.

Bu çerçevede Hava kuvvetleri, harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığı'na, ikmâl bakımından Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1938 yılında, Eskişehir, İzmir ve Diyarbakır'da üslenen 160–200 kadar çeşitli keşif ve muharebe uçağı bulunmaktadır. Bu uçaklar tek veya iki kişilik mürettebat taşıyan avcı ve bombardıman uçaklarıdır<sup>12</sup>.

İkinci Dünya Savaşı sırasında başlayan ve belirli aralıklarla devam eden askerî yardımlar muhtelif safhalardan geçmiştir. 1941 yılında savaş içerisinde imzalanan Atlantik Şartı'nda, savaşın sona ermesiyle bu yardımların devam edeceği teminat altına

<sup>9</sup> J. L. Wallach, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi**, s.220.

<sup>10</sup> **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay ATESE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999, s.52.

<sup>11</sup> **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.52.

<sup>12</sup> **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.53.

alınmıştır. Truman yardımları ile askerî, Marshall Planı ile de yardımların iktisadî amaçları belirlenmiş, Atlantik Paketi'nin kurulmasından sonra da askerî yardımları koordine etmek üzere iki komite kurulmuştur<sup>13</sup>.

Askerî yardımlar yoğun olarak, İkinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda görülmektedir. Daha önceleri de verilmesine rağmen, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda başlayan soğuk savaş sürecinde, Rusya'ya karşı bir kalkan oluşturma çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Rusya ve ABD kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda, coğrafi açıdan kritik olarak görülen bölgelerde çıkar çatışmalarına bir ileri cephe oluşturmak amacıyla, müttefik ve dost ülkelerin savunma sistemlerini tesis etmeyi ve yeterli bir duruma getirilmesini ulusal bir politika olarak benimsemişlerdir. Yabancı silah tedariklerinde, savaş zamanı olduğu kadar barış zamanında da alıcı ülkeler üzerinde, politik baskı oluşturma çabaları silah elde etme sürecinde çok önemli bir noktayı teşkil etmektedir<sup>14</sup>. Bu ülkeler gerek silah sattıkları ülkelerde ve gerekse uluslararası alanda, silah transferlerinin kontrolünü ellerinde tutarak, egemen ve baskıcı politikalarını sürdürmektedirler ki, bunun en önemli örneğini Türkiye, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında yaşamıştır.

#### **A- TÜRKİYE'YE GELEN İNGİLİZ ASKERÎ HEYETLERİ VE YAPILAN GÖRÜŞMELER**

İkinci Dünya Savaşı başlangıcından itibaren Türkiye ile İngiltere arasında başlayan askerî görüşmeler sırasında birçok kez heyetler arası görüşme gerçekleşmiş ve kararlar alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de bulunan bir İngiliz askerî heyeti 28 Haziran 1939 tarihinde Ankara, Kırıkkale yolu ile Kayseri'ye hareket etmiş ve ertesi gün Kayseri'de tetkik ziyaretlerinde bulunduktan sonra 30 Haziran günü tekrar Ankara'ya dönmüştür.<sup>15</sup> Heyet Kayseri istasyonunda Kolordu Kurmay Başkanı ve Tayyare Fabrikası Müdürü tarafından karşılanmış, öğlenden önce tayyare fabrikası gezilmiş, öğlenden sonra da revizyona çıkan 2 tayyarenin uçuş eğitimleri izlenmiştir.<sup>16</sup> Söz konusu İngiliz heyeti 5 Temmuz 1939 tarihinde trenle Ankara'dan İstanbul'a

<sup>13</sup> Esat Tekeli, "Amerikan Yardımının Son Şekilleri", *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1958.

<sup>14</sup> M. Şimşek, *Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi*, s.13.

<sup>15</sup> *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Harbi Katalogu*, (İDH) Kutu 1, Gömlek 134, Belge1.

<sup>16</sup> İDH., K.3, G.022, B.1.

gelmiş ve 6 Temmuz akşamı bir muhriple Çanakkale'ye ve oradan da İzmir'e hareket etmiştir. Heyet 9 Temmuz'da tekrar İstanbul'a gelerek oradan Londra'ya gitmiştir.<sup>17</sup> İngiliz heyeti bu seyahati boyunca bölgedeki üsleri ve stratejik mevkiileri tetkik etmiş ve rapor tutmuştur.

Bu kapsamda, 26 Haziran 1939 tarihinde İngiliz askerî heyeti Türk heyetine yazılı olarak şu soruları sormuştur;<sup>18</sup>

1- Denizden, havadan ve karadan Çanakkale, İzmir'e ve Marmaris'e yapılacak bir taarruzda mevcut savunma hususları ve bu konudaki hazırlıklar ve çalışmalar talep edilen materyal listesinin verildiği takdirde yapılacak olan savunma tertibatında bilinmek istenmektedir. Ankara görüşmesinden sonra İngiliz heyeti Çanakkale ve İzmir'i ziyaret etmek istemektedir. İngiliz Genelkurmay Başkanı, İngiliz Deniz Kuvvetleri tarafından kullanılabilir limanların müdafaası için işbirliği yapılması hususuna büyük önem vermektedir.

2- İngilizler tarafından yapılacak hava kuvvetleri yardımları iyi hazırlanmış, ancak hava meydanları tam net değildir. Batı Anadolu ve Trakya'da oluşturulacak hava meydanlarının görülmesi istenmektedir.

3- Türkiye'nin seferberliğinin tam olarak ikmal edilmesi ve tespit edilmesi gerekmektedir. Trakya müdafaası için gerekli kuvvetler bu cepheye ne zaman gelecektir. Bulgarların Trakya'ya hücum etmeleri için belirleyecekleri en uygun zaman hangisidir?

4- Türklerin dahili emniyetine ilaveten muhafaza etmek isteyecekleri (Rusya-İran-İrak) gibi hudutlardan bulunduracakları kuvvetler ne kadardır?

5- Türklerin 40-42 Tümeni techiz edecek adamları var mıdır? Bir harp çıktığı takdirde ihtiyatların en son olarak elde bulunduracakları zaman ne kadar süredir?

6- Türkiye, İngiltere'den istediği malzemenin gelmesine kadar Rusya'dan harp levazımı tedarik edebiliyor mu?

7- İngiliz kurmaylığının bu hususta Türklere gerekli olan yardım yapması ve icap eden hareket tarzının İngilizlerce karşılanabilmesi için Türkiye'nin 12 Ada'yı işgali hakkındaki projesi öğrenilmek istenmektedir.

---

<sup>17</sup> İDH., K.1, G.128, B.3

<sup>18</sup> İDH., K.3, G.040, B.2.

8- Türkiye'nin yapılacak şu yardımlardan hangisini istediğini öğrenilmek istenmektedir:

- a. Bir harp çıkması halinde Çanakkale veya Trakya'yı müdafaa,
- b. Selanik'te bir köprübaşı emniyeti yapılması.

Türkiye'ye en büyük yardım müzakere edildiği üzere İngiliz donanması tarafından yapılacaktır.

9- İtalyanların Arnavutluk'tan hareket ile istikametleri nedir? Yunanlıların kuvvetli bir mukavemet yapacakları tahmin olunmaktadır. Türkiye Yunanistan'a takviye için ne gibi metot izleyecektir? İtalya Yunanlılara taarruz etmeyecek fakat Bulgaristan'la ittifak temini için Güney Yugoslavya'dan geçecektir.

10- Türkiye Balkanlar'ın güneyinden kuzeye doğru bir taarruz hareketine geçmeden önce Arnavutluğun işgalinin lüzumlu olacağını zanneder mi?

11- Türkiye ve İngiltere askerî ataşeleri vasıtasıyla her iki ülkenin techiz edilmiş kuvvetleri hakkında tam mutabakat ve malumat sahibi olmalıdır.<sup>19</sup>

12- Türkiye ve İngiltere arasında mutabakata varılan hususlar detayına kadar bilinmelidir.

Bu hususlar;

- a. Türk talebelerinin İngiltere'de arzu edecekleri meslek eğitimi,
- b. İngiltere talim ve Terbiye edilmek istenilen teknik konularda çalışabilecek talebeler,
- c. Türkiye'den ne gibi personelin yardımları talep edilmektedir.

13- Harp başladığında acele bilgi alışverişi için planlar esastır. Bu irtibat kurmayı gerektirir. İngiliz ve Türk donanmaları arasında derhal emin bir irtibat kurulması gerekir.

14- Bulgarların Balkan Antantı devletleri arasında olmasından dolayı bizim tarafımızda harbe girdiği takdirde Türkiye daha uzaktaki Romanya ve Yugoslavya'ya asker ve malzeme ve kuvvet göndermek isteyeceklerdir.<sup>20</sup>

İngiliz heyetinin sorduğu bu sorular gerek Türkiye'de ve gerekse Balkanlar'da yaşanacak bir taarruzda alınacak önlemleri içermekte olup, Türkiye'nin seferberlik gereklerini yerine getirmesine yönelik alınacak tedbirleri kapsamaktadır. İngilizler bir

<sup>19</sup> İDH., K.3, G.040, B.3.

<sup>20</sup> İDH., K.3, G.040, B.4.

tarafından Türkiye'ye yapacakları yardımları bu şekilde planlarken, bir taraftan da Türkiye'nin süratle savaşa girmesi yönünde adımlar atmaktadır. Ancak her seferinde Türkiye yapılan askerî yardımların yeterli olmadığı ve savunma tedbirlerini karşılamadığı düşüncesi ile bu girişimleri boşa çıkarmıştır.

İngiliz heyetinin yönettiği ve yazılı olarak cevaplandırılması talep edilen bu soruların ardından ayrıca, Hava Kuvvetleri hakkındaki şu sorular yöneltilmiştir.<sup>21</sup>

- a. Harp halinde Türk Hava Kuvvetlerinin rolü ne olacaktır?
- b. İngiliz Hava Kuvvetleri için hangi hava meydanları ve iniş yerlerinde yararlanılacaktır? Bunların büyüklüğü nedir?
- c. Hangi hava meydanları gece uçuşları için elverişlidir?
- d. Hava meydanlarında ve iniş yerlerinde İngiliz Hava Kuvvetleri için hangi Türk hava savunma vasıtaları tahsis edilmiştir.
- e. Türkiye, İngiliz Hava Kuvvetleri için tamir ve atölye konusunda kolaylık sağlar mı?
- f. İngiliz Hava Kuvvetleri detaylı bir şekilde yararlanabilir mi?
- g. Meteoroloji hizmetleri için hazır ve tamam olan sivil ve askerî istasyonlar hangileridir?
- h. İngiliz Hava Kuvvetleri ihtiyacı için ne tip bombalar yapılabilecektir?
- i. İngiliz Hava Kuvvetleri için benzin tedarik edilebilecek midir, bunlar nasıl temin edilebilir?
- j. Türkiye, İngiliz Hava Kuvvetleri için gıda maddesi temin edebilir mi?
- k. Türk Hava Kuvvetleri ne cins harita kullanmaktadır? Biz bunları tecrübe için tetkik edebilir miyiz ve gerekli olduğu zaman kopya çıkarabilir miyiz?
- l. İngiltere dahil diğer yabancı devletlere ısmarlanacak hava kuvvetleri hangi tiptedir. Bunların teslim tarihi nedir?<sup>22</sup>

İngilizlerin Türkiye'ye yaptığı askerî yardımlarda hava kuvvetlerine yönelik yardımlar önemli bir yer tutmuş, özellikle hava meydanlarının elverişli hale getirilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Ancak bu girişimlerin bir taraftan Türkiye'ye askerî yardım amacını taşıdığı değerlendirilirken, diğer taraftan ise İngilizlerin bölgede

<sup>21</sup> İDH., K.3, G.040, B.7.

<sup>22</sup> İDH., K.3, G.040, B.8.



kendilerine elverişli hava gücü ve alt yapı kurmaya yönelik çalışmalar yaptıkları görülmüştür.

Müttefik ülkeler sadece Türkiye ile değil, kendi aralarında da temaslarda bulunarak Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında kararlar almışlardır. Bu çerçevede Şubat 1940'da Fransız Doğu Akdeniz harekât sahası kumandanı Orgeneral Veygand ile İngiliz Orta Şark ordusu komutanı Orgeneral Wavel'in Kahire'de yaptıkları görüşmeler sırasında Türkiye'ye yapacakları yardım konusunu ele almışlardır. Bu görüşmeler neticesinde hazırlanan 14 Şubat 1940 tarihli rapora göre bu yardımlar iki şarta bağlanmıştır.

a. İtalyanlar kat'i surette tarafsız kaldıkları takdirde bu kuvvetler gelebileceklerdir.

b. Bu kuvvetleri getirebilmek için zorunlu olan yol, liman, üs ve tayyare meydanlarının daha önceden memleketimizde yapılmış olması ileri sürülmektedir.

Gelecek yardım kuvvetlerinin İtalyanların tarafsızlığına bağlanması ayrıca ele alınacaksa da bu konuyu siyasi, askerî ve mali yönleri bulunmaktadır. Müttefik kuvvetleri yurdumuza çıkarılması ve istihdamı için müttefiklerin memleketimizde istedikleri yol, iskele üs ve tayyare meydanlarının bir an evvel yapılması, aksi takdirde yardım kuvvetlerinin imkânsız olduğu bildirilmiştir.<sup>23</sup>

Kurulacak bu tesislerin Rusya ve Bulgaristan'ı rahatsız etmemesi için; yapılacak işlerin son derece gizli tutulmasına, kurulacak tesis ve depoların ticari mahiyette olmasına (mesela gaz şirketleri, otomobil acenteleri, ticari malzeme vs.), Türkiye'de müttefikler için yapılacak iaşe maddelerinin İngilizlere satılmış olarak gösterilmesine, Türkiye'de yapılacak yol, depo, iskele ve hava meydanları inşaatının İngiltere'ye ait olduğu izlenimi verilmesine, bütün bu işlerde çalışacak yabancı memur ve işçilerin sivil ve ticari mahiyette olmasına dikkat edilecektir.<sup>24</sup>

Yapılan tüm bu hazırlıklara rağmen Türkiye savaşa girmeyi kabul etmiş değildir. Türk ordusunun amacı, muhtemel bir taarruza karşı hazır bulunmak ve inisiyatifi kendi ellerinde bulundurmaktır.

Müttefikler yapılacak olan Kilye-Gelibolu-Keşan-Uzunköprü-Edirne arasındaki şosenin masraflarını hükümetler arası görüşmeye bırakmışlardır. Müttefikler tüm bu

<sup>23</sup> İDH., K.5, G.021, B.1.

<sup>24</sup> Hüsnü Özlü, "İkinci Dünya Savaşı'nda Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere'den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye'de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, C.13, S.50, Ankara, 2012, s.455.

işlerin mart ayında başlayıp eylül ayında bitirilmesini taahhüt etmişler, Türk askerî yetkilileri işlerin tamamlanması halinde iki ülke arasında plan hareket görüşmelerine başlanabileceğini bildirmişlerdir.<sup>25</sup>

1942 yılının hemen başında bir başka İngiliz heyeti Ankara'ya gelmiş ve temaslarda bulunmuştur. Bu İngiliz heyetinde görevli Newey ve Lewis, Mersin Limanı'nda gerekli incelemelerde bulunmak üzere 16 Ocak 1942 tarihinde Mersin'e gitmiş ve liman hakkında rapor tutmuştur. Bu raporda Mersin Limanı'nın ihtiyaçları ve imkânları tespit edilmiştir.<sup>26</sup>

İngiliz mütehasısı Yarbay Wadley ve yanındaki görevlilerden oluşan başka bir heyet 19 Kasım 1942 tarihinde Ankara'dan trenle hareket ederek 20 Kasım 1943 günü Zonguldak'a gelerek tetkik ziyaretinde bulunmuştur. Mevsimin kış olmasından dolayı seyahat trenle yapılmış, ancak gezi boyunca kendilerine arazi otomobili tahsis edilmiş, konu Dâhiliye Vekâletine iletilerek gerekli yardım ve kolaylıkların sağlanması talep edilmiştir.<sup>27</sup>

Zonguldak vilayetine yapılan tetkik seyahati 3 gün sürmüş ve hava savunma tesislerinin, mendireğin, Kozlu Tüneli'nin ve elektrik santralinin tetkiki yapılmış, sahile çıkarma yapılabilecek uygun yerlerin belirlenmesinden sonra 23 Kasım 1943 tarihinde trenle Ankara'ya dönmüştür.<sup>28</sup>

İngiliz heyetlerinin Türkiye'deki faaliyet alanlarına baktığımızda genel olarak stratejik bölgeler olduğunu görmekteyiz. Akdeniz'de Mersin ve İskenderun çevresi, Karadeniz'de Zonguldak ve havalisi, Trakya'da Edirne Uzunköprü hattı bu bölgelerin başında gelmektedir. Kurulan savunma tesislerinin buralarda yoğunlaşması stratejik önemden kaynaklanmaktadır.

### **1- Heyetler Arası Görüşmeler ve Hava Savunma Konusu;**

İngiliz ve Türk askerî heyetlerinin yaptığı görüşmelerde ele alınan en önemli konulardan biri hava alanlarının korunması ve savunmasıdır. Bu konuda 13 Mayıs 1942 tarihinde Tümgeneral A.C.Arnold (Britanya Ataşemiliteri) Türk yetkililere bir mektup

---

<sup>25</sup> İDH., K.5, G.021, B.2.

<sup>26</sup> İDH., K.2, G.013, B.9

<sup>27</sup> İDH., K.1, G.108, B. 2.

<sup>28</sup> İDH., K.1, G.108, B.4

yazmış ve Türkiye’de kurulacak hava savunma alayları ile ilgili şu tespitlere yer vermiştir.

İngiliz ağır tayyare savunma topçu alayı bataryalarının sekizer top’lu olduklarının bildirilmesi neticesinde gösterdiğiniz emir ve komuta ve ikmal hazırlığı Genelkurmayca da takdir edilmiştir. Bir saldırı halinde Türkiye’ye yardıma gelecek 2 ağır ve 3 hafif tayyare savunma topçu alaylarının işgal ve müdafaa edecekleri bölgeler aşağıdaki gibi yeniden düzenlenmiştir.<sup>29</sup>

<b><u>Tahsis Edilen Bölge</u></b>	<b><u>Ağır Top</u></b>	<b><u>Hafif Top</u></b>
Karadeniz Boğazı	16	24
Çanakkale Boğazı	16	24
İzmit-Derbent	8	24
Doğançay- Karaköy	-	24
Eskişehir	8	12
<b>Toplam</b>	<b>48</b>	<b>108</b>

Yapılan görüşmelerde ele alınan bir başka konu da yardım malzemelerinin nakli konusudur. Bu çerçevede; 1 Mart 1943 tarihinde gerçekleştirilen Türk İngiliz heyeti 2. toplantısında; General Arnold şunları söylemiştir: Sadece harp malzemesi değil, benzin, hububat vs. karışık olarak ayda 12.000 ton Beyrut-Meydan-ı Ekbez, 15.000 ton Basra-Nusaybin hattından taşınabilir. Sonuç olarak, İzmir Limanı hariç olmak üzere İskenderun-Mersin’e 20.000 ton, Meydan-ı Ekbez-Nusaybin arasında 27.000 ton olmak üzere 47.000 ton malzeme taşınacaktır. Ancak bu malzemelerin limanlardan memleket içine taşınması için gerekli demiryolu ve karayolu ağı mevcut mudur?<sup>30</sup> Türk yetkililer ise İskenderun- Mersin Limanları’nın kapasitesinin 33.000 ton olduğunu dolayısıyla 60.000 ton nakledebileceklerini beyan etmişlerdir. General Arnold ise konuyu Münakalat Vekili Fahri Engin ile görüştüğünde bu kadar malzemenin Türkiye içinde nakline yetecek teknik kapasitenin olmadığını belirtmiştir.

3 Mart 1943 tarihinde gerçekleştirilen Türk İngiliz heyeti 3. toplantısında İngilizlerin taahhüt ettikleri malzemeyi tam anlamı ile göndermedikleri ve bu hızla ancak bu işlemin 5 senede tamamlanacağı ifade edilmiştir.<sup>31</sup>

<sup>29</sup> İDH., K.1, G.076, B.1

<sup>30</sup> İDH., K.6, G.139, B.2.

<sup>31</sup> H. Özlü, “İkinci Dünya Savaşı’nda Adana Görüşmeleri Sonrası ...”, s.460.

8 Nisan 1943 tarihinde yapılan görüşmelerde, 2 hava savunma alayının Mersin ve İskenderun'da konuşlandırılması konusunda İngiliz heyeti ile anlaşma sağlanamamış, kurulacak 5 alayın tamamının batıda kurulması istenmiştir. Türkiye savaşa girerse 5 alaydan 2 hava savunma alayı zaten Suriye'nin kuzeyinde bulunacağından bu alaylar çok kısa bir sürede Mersin ve İskenderun'a kaydırılabilecektir. İngilizler bunun için beklemeye gerek olmadan iki alayın görevlendirilmesini istemektedir.<sup>32</sup>

Bu toplantıya Türkiye adına Albay Fasih Kayabalı, İngiltere adına da Albay Blunt katılmıştır. Tayyare savunma alayları Adana görüşmelerinde alınan karar gereği kurulmuş olup, Mersin ve İskenderun'da kurulacak alaylar bu alaylara dahildir. Bu alaylara yerleştirilecek toplara Türk ve İngiliz heyetinin karar vermesine, alayların 2 hafif ve 3 ağır top ile korunmasına karar verilmiştir.<sup>33</sup>

İngiliz heyeti, limanların öncelikle korunması gerektiğini ve Yunanistan'da Almanların ilk önce limanlara hücum ettiğini belirtirken, Türk yetkililer Türkiye topraklarının Mısır'a benzemediğini, Türkiye'nin demiryolları, boğaz ve geçitleri ve sanayii bölgelerinin öncelikle korunması gereken yerler olduğunu ifade etmiştir. İngilizler İskenderun'un korunmasında 16 topun yeterli olmayacağını bu limana 1 alay yerleştirilmesi gerektiği düşüncesinde ısrar etmişlerdir. Onlara göre bir limanın tahribi, demiryollarının tahribinden daha önemlidir. Demiryolu onarılabilir ancak limanı onarmak kolay değildir.

İngilizler, İskenderun ve Mersin Limanları'nı önemserken, Türk heyeti özellikle Zonguldak ve Karabük üzerinde durmaktadır. Zonguldak-Karabük hattının en az Eskişehir-İstanbul hattı kadar önemli olduğu ve bir tek kömür yolunun bu hat olduğu, Eskişehir-İzmit hattı kırılırsa Bolu üzerinden kara nakliyatı yapılabileceği, ancak bu hattın tahribatı halinde telafisinin mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla Karabük demir fabrikası ve kömür ocakları birinci derecede önemli addedilmiş ve eldeki harp malzemelerinin bu fabrikadan alınacak destek ile onarılacağı belirtilmiştir.<sup>34</sup>

---

<sup>32</sup> İDH., K.6, G.105, B.1.

<sup>33</sup> İDH., K.6, G.108, B.1.

<sup>34</sup> İDH., K.6, G.108, B.5.

Türk heyeti tarafından, Türkiye’de hava savunmasının 3 şekilde yapıldığı, bunun seyyar ordu, hava kuvvetleri ve memleket içi savunma olduğu açıklanmıştır. Seyyar ordunun bu görevini karışık taburla yaptığı, memleket içi teşkillerin kendilerine verilen 32 sabit batarya ile İstanbul, Çanakkale, Bandırma, Balıkesir, İzmir, Eskişehir, Afyon, Kütahya, Ankara, Küçük Yozgat’ı savundukları belirtilmiştir. İngiltere’nin Orta Şark Kuvvetleri Komutanlığı’nın yaptığı plana göre, 2 alay Mersin ve İskenderun’a, 3 alay’da Kuzey Batı Anadolu’ya yerleştirilmiştir.<sup>35</sup>

31 Mart 1943 Çarşamba günü Türk ve İngiliz heyetleri arasında yapılan görüşmede; Yarbay Daniell; “hava işleri bitmeden tayyare savunma işlerine başlayamayız. Türkiye’de bazı sahalar vardır ki av tayyareleri ile korunur ve yine bazı sahalar vardır ki tayyare savunma birlikleriyle korunabilir”, diyerek hava korumasının önemine işaret etmektedir.<sup>36</sup>

2 Nisan 1943 tarihinde Türk ve İngiliz heyetleri arasında yapılan görüşmede, Türk ordusunun durumu hakkında daha detaylı bilgiye sahip olmadıkça müttefik ve Türk bölüklerinin yerleştirilemeyeceği kararı verilmiştir. Bunun üzerine İngiliz heyeti; Savaşta Kuzey ve Batı Anadolu’da Türk ordusunun gruplanma vaziyetinin nasıl planlandığını, tahmini olarak ordunun, kaç kolordu ve tümenden oluştuğunu ve her biri arasındaki tahmini ara hattı mesafesinin ne kadar olduğunu, ordu ve kolordu karargâhlarının tahmini olarak nerelerde bulunacağını harita üzerinden yazılı olarak cevap verilmesini istemiştir.<sup>37</sup>

Bu görüşmenin içeriğinden de anlaşılacağı üzere İngilizler Türkiye’nin savaşa girme ihtimalini yüksek görmekte ve hazırlıkları bu çerçevede yapmaktadır. Yapılan bu toplantıda, İngiliz heyeti son iki sene zarfında Mısır’da edindiği tecrübeleri de şu şekilde aktarmıştır;

*“Son iki sene zarfında Mısır’da edindiğimiz tecrübeler göre, düşman bombardıman kudretini tamamen limanlara yönlendirmiş, hedefler, gemiler, limanlar veya liman tesisatı veya antrepolar olmuştur. Bunlar irtibat hattı üzerindeki köprü geçit veya demiryollarından, büyüklükleri itibarıyla kolay bir hedeftir. Esas itibarı ile etkili olabilmek için köprüler alçak irtifada ve gündüz bombalanmaktadır. Avcı himayesi olmadıkça düşman tarafından alçak irtifada bombardıman genellikle yapılmaz, en yakın*

<sup>35</sup> İDH., K.6, G.108, B.5.

<sup>36</sup> İDH., K.6, G.120, B.1.

<sup>37</sup> İDH., K.6, G.110, B.1.

*mesafe 120 mildir. Eğer düşman bombardımanı gündüz olur ve alçak irtifada yapılırsa bizim avcılarımız tarafından düşürülür. Mısır çok düz bir ülke olduğundan için alçak irtifa bombardımanı kolaydır. Türkiye çok dağlık bir yapıda olduğu için sahildeki düzlüklerden başka yerde alçak irtifa bombardımanı yapmak zordur.”<sup>38</sup>*

İngiliz heyetine göre;<sup>39</sup>

a. Çanakkale ve Karadeniz Boğazları düşman avcılarının sahası dahilinde olacaktır. Dolayısıyla buraları gündüz bombardımanına maruz kalacaktır. Buralara hava savunma himayesi gerekmektedir.

b. İskenderun ve Mersin Limanları düşman avcı sahası haricinde olduğu halde taarruza uğraması muhtemeldir. Gündüzleri Adana'daki erken uyarı sistemi devreye gireceğinden muhtemelen gece taarruzu olacaktır.

c. İzmir'de taarruza değer gemi topluluğu olmayacaktır, ancak liman taarruza uğrayacaktır.

d. Zonguldak ve Karabük hariç Karadeniz sahili düşman avcıları tarafından bombalanacaktır.

e. Gündüzleri ağır taarruz yapılmayacak, belki bazı fabrikalar taarruza uğrayacaktır.

Yine İngiliz heyetinin öngörüsüne göre; 1. derecede emniyete alınması gereken bölge Mersin ve İskenderun, 2. derecede Zonguldak ve Karabük, 3. derecede Çanakkale ve Karadeniz Boğazı, 4. derecede Türkiye'nin iç kesimleridir. Türk askerî yetkilileri güvenlik amacıyla İskenderun, Mersin ve Afyon'a 2 alay, Zonguldak, Karabük, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'na 3 alay yerleştirilmesini istemektedir. Bu dönemde, hava meydanları 2 kısma ayrılmıştır. Birincisi, düşman avcılarının menzili dahilindeki hava meydanlarıdır ki, bu meydanların kuvvetli hava savunmasına ihtiyacı vardır. İkincisi ise düşman menzili dışındaki hava meydanlarıdır. Bu meydanlar düşmanın özellikle gece taarruz edeceği hava meydanlarıdır.<sup>40</sup>

---

<sup>38</sup> İDH., K.6, G.115, B.1.

<sup>39</sup> İDH., K.6, G.115, B.2.

<sup>40</sup> Hüsni Özlü, “Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, C.12, S.24, İzmir, 2012, s.247.

Türkiye'nin savaşa gireceği düşünülerek, Türk-İngiliz hava birliklerinin müşterek harekâtının detayları Ankara'ya gelen 3. planlama heyeti ile görüşülmüştür. 3 Ağustos 1943 tarihinde yapılan toplantıda, Karadeniz Boğazı bölgesinde 1. Ordu ile işbirliği yapacak Türk-İngiliz hava birlikleri Karadeniz Boğazı doğusundaki meydanlara yerleştirilmesine boğaz batısındaki Yeşilköy meydanı ancak iş meydanı ve gece avları için kullanılmak üzere tespit edilmiştir. Bütün hazırlıklar ve bu meydanda muhabere müfettişliğince yapılan muharebe planında bu esasa göre hazırlanmıştır.<sup>41</sup>

İkinci Dünya Savaşı süresince Türk-İngiliz askerî görüşmelerinde etkili olan en önemli merkez karargâhı Mısır'da bulunan İngiltere'nin Orta Şark Kuvvetleri Komutanlığıdır. Bu komutanlık sürekli olarak Türk askerî yetkilileri ile temasta olmuş ve görüşmeler yapmıştır. Bu süreçte, Türkiye'ye gelerek müzakerelerde bulunan İngiltere'nin Orta Şark Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Wilson ile şu konular görüşülmüştür.<sup>42</sup>

Orgeneral Wilson tayyare savunma silahlarını kullanacak elemanların kısa sürede yetiştirilmesi ve icap ederse Mısır'a kendi mekteplerinde yetiştirilmek üzere gönderilmesini, Zonguldak bölgesine çakılı tayyare savunma bataryası konulmasını teklif etmiştir. Kendisine verilen cevapta Türk mektep ve talimgâhlarında tayyare savunma personeli yetiştirildiği, ancak Mısır'a da gönderilebileceği söylenmiştir.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 21 Nisan 1943 tarihinde Başbakanlığa, Hariciye Vekâleti'ne ve Millî Müdafaa Vekâleti'ne yazdığı Mısır'a iadei ziyaret için gidecek heyet ile ilgili yazıda, İngiltere'nin Orta Şark Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Wilson'un Türkiye'de kendisine gösterilen ilgiden çok memnun kaldığı ve karşılığında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında bir heyetin Mısır'a giderek görüşmelerde ele alınan hususları bir kez daha değerlendirmek istediklerini bildirmiştir.<sup>43</sup>

Heyetler arasında yapılan tüm bu görüşmelerde, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde alacağı önlemler ve bu önlemlere yönelik detaylar ele alınmış ve yapılacak askerî yardımların çerçevesi belirlenmiştir. Bu kapsamda İngiliz heyetleri sürekli olarak aceleci ve baskıcı bir politika izlerken, Türk Hükümeti ise savaşın dışında kalmak için mücadele vermiş ve bu mücadelesini savaşın sonuna kadar sürdürmüştür.

---

<sup>41</sup> İDH., K.6, G.123, B.1.

<sup>42</sup> İDH., K.6, G.127, B.2.

<sup>43</sup> İDH., K.6, G.127, B.5.

## 2- Heyetler Arası Görüşmeler, Tank Yardımı ve Eğitimi

İkinci Dünya Savaşı süresince İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı askerî yardım çerçevesinde en önemli konulardan biri de tank yardımlarıdır. Türkiye'nin zırhlı birlik gücünü artırmaya yönelik yapılan bu yardımlar için heyetler arası görüşmeler yapılmış ve önemli kararlar alınmıştır. Bu çerçevede,

İngiliz Ataşemiliterliğinin Türk Genelkurmay Başkanlığı'na yazdığı 16 Ekim 1942 tarihli mektubunda; İngiliz hükümetinin çok yakın bir tarihte 210 adet hafif tank (Stewart) ile 200 adet orta tank (Valantine) vereceği bildirilmiş, ayrıca bunların kullanımını öğretmek üzere Mısır'a acilen 54 subay ve teknisyen gönderilmesini, Ankara'da kurs açarak 5 kişilik bir İngiliz heyetini ve 4 tank yollayacaklarını belirtmiştir. İngilizler verecekleri bu tankları Basra üzerinden yola çıkarmışlardır.<sup>44</sup>

İngilizlerin verdikleri bu tanklar Türk ordusunda memnuniyetle karşılanmış ve konu ile ilgili şu kararlar alınmıştır.

- a. Tankları kullanabilecek elemanların hızla yetiştirilmesi,
- b. Gelecek tankları teçhiz ve teşkil edecek kıtaların oluşturulması,
- c. Tankları faal bir halde bulundurmak için yedek parça ve tamir malzemesi temin edilmesi,
- d. Akaryakıt temin edilmesi.

Türkiye'ye verilen tankların vasıfları hakkında İngiltere Ataşesi'nin 20 Ekim 1942 tarihinde yazdığı mektuba Türkiye'nin verdiği cevap şöyledir; *“Türkiye'ye verilecek Valantine tipi tankların iki modeli vardır. Bunlardan biri 3, diğeri ise 4 kişi tarafından kullanılmaktadır. Kadrolar üzerine etkisi olan bu konu hakkında tedbir alabilmek için verilecek Valantine tankının hangi tipte olduğunun bildirilmesi gerekmektedir. Bu tankların silahlarıyla telsiz malzemesinin tarifnamelerinin bir an önce verilmesi önem arz etmektedir.*<sup>45</sup>

*15 Aralık 1942 tarihinde faaliyete başlayan tank talimğâhı için gerekli malzeme ve vasıta Mısır'dan ve Türkiye'den temin edilerek karşılanmıştır. Türkiye'den temin edilen malzemeler şunlardır: Talimğâh ve tedris heyeti malzemesi, dersane ve tedris*

---

<sup>44</sup> İDH., K.6, G.052, B.1.

<sup>45</sup> İDH., K.6, G.038, B.2.



*malzemesi, kırtasiye malzemesi, yatakhane malzemesi, yemekhane malzemesi, sıhhi malzeme, talim ve izah için gerekli malzeme, diğer malzemeler.”*<sup>46</sup>

Tankların kullanımı için ilk etapta Kahire’ye 28 subay, erbaş ve er’in sivil olarak gitmesi sağlanmış ve İngiltere’nin teklif ettiği 5 kişilik eğitici heyeti de sivil olarak kabul edilmiş, ancak daha fazla eğitici gönderme talebi kabul edilmemiştir. Ayrıca; tankların faal olması ve bakım için yedek parça ve tamirhane malzemesi temini istenmiş, tanklar için yakıt depolama maksadı ile depolar hazırlanmıştır.<sup>47</sup>

Bu dönemde tank talimgâhı için Ankara’da bulunan tesisler yetersizdir. Ancak bu işin önemi ve başka yerde müsait tesisin olmaması nedeniyle geçici olarak Ankara’da açılması ve tankların Ankara’daki tesislerden yararlanarak onarılması zorunlu görülmüştür. Tank mektebi ve ana tamirhane 1943 yılı içinde inşa edilerek faaliyete başlamış, Türkiye’de açılacak tank talimgâhı için İngiltere’nin Orta Şark Komutanlığı’ndan 2 Valentine ve 2 Stuvart tankı 12 Kasım 1942’de yola çıkarılmıştır.<sup>48</sup> Tank eğitimlerinde görev alacak İngiliz eğitimci heyeti de 20 Kasım 1942 tarihinde Türkiye’ye gelmiştir.

Tank eğitimleri için Türk askerî yetkililerinin aldığı tedbirler şunlardır;<sup>49</sup>

a. Bir taraftan kendi talimgâhımızı açarak, diğer taraftan da Mısır’a eleman göndererek 1942 yılı ilk bahara kadar 200 eleman yetiştirilmiştir.

b. Gelecek tanklara göre teşkilat oluşturulmuş ve kıta hazırlanmıştır. Bunun için öncelikle 2. hafif zırhlı alay yeniden teşkil olunmuştur. Gelecekler de dahil olmak üzere ordumuzda mevcut motorlu kıta ve tanklarla önce 3 zırhlı ve 1 bindirilmiş alay’dan oluşan 2 tugaylı 1 tümen teşkil edilmiştir. Tümen’in yeri İstanbul Selimiye kışlası olarak tespit edilmiştir.

c. Benzin, yağ, yedek parça, seyyar ve sabit tamirhaneleri temin edilmiştir.<sup>50</sup>

Mısır’da 10-12 haftalık tank kursu görece tankçı subayların Mısır’a gitmeden önce yapacakları hazırlık kursu, Harp Akademi Komutanlığı nezaretinde yapılacak ve kursun eğitmeni tank uzmanı Mr. Dewhurst’dur. Kursun amacı İngilizce malzeme ve tabiiye silahları ve usulleri hakkında bilgileri artırmaktır. Kurs 5 Mayıs 1942 tarihinde

<sup>46</sup> İDH., K.6, G.047, B.1.

<sup>47</sup> İDH., K.6, G.052, B.2.

<sup>48</sup> İDH., K.6, G.057, B.1.

<sup>49</sup> İDH., K.6, G.057, B.2.

<sup>50</sup> Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt 1-2, İstanbul, 2004, s.413.

başlamış ve 18 Mayıs'ta sona ermiştir. Kursiyerler akademide barınmış ve kurs müddetince 1 adet Wickers tankı Millî Müdafaa Vekâleti'nce Ankara'ya getirilmiştir.<sup>51</sup>

İngilizlerden alınan 40 mm.'lik topları kullanacak birliklerden 66 batarya komutanı, 58 takım komutanı, 20 kamacı gediklisi, 8 kıta çavuşu kursa tabi tutulmuştur. Topların küçük çaplı tamir işleri birlik ustaları tarafından yapılırken, büyük çaplı tamir işleri ise askerî fabrikaların İzmir, Zeytinburnu, Erzurum tamirhanelerinde yapılmıştır.<sup>52</sup>

Bu arada, İngiltere'den alınan tankların kullanımı için Orta Doğu'da İngilizlerin koordinatörlüğünde kurs ve staj eğitimleri düzenlenmiş olup, bu eğitime katılan subay ve tercümanların listesi aşağıdaki gibidir.<sup>53</sup>

- a. "7. Tümen Komutanı Tümgeneral Zekai Okan (330-C 46)
- b. 41. Tümen Piyade Tugay Komutanı Tuggeneral Saim Önhon ( 328-4)
- c. 51 Korugan Komutanı Albay Sezai Tunceli ( 326-198)
- d. Eğridir Dağ Tabur Komutanı Kurmay Yarbay Eşref Manas ( 333-302)
- e. 8. Kor.1.Şube Müdürü Kurmay Yarbay Fahri Özdilek (333-6)
- f. Erzurum Konak Md. Piyade Yarbay İhsan Taylan (330-C-82)
- g. Savunma Okulunda Savunma Binbaşı Esat Ülgencan (337-77)
- h. 226. A. 1. Tabur Komutanı Piyade Binbaşı Sücaattin Akın (337-348)
- i. 28. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Arif Güvenç (341-13)
- j. Tank Tabur Komutanı Savunma Binbaşı Hüsnü Tanker (337-55)
- k. Veri kontrol Topçu Alayı 1. Tabur Komutanı Binbaşı Arif Eray (331-139)
- l. Savunma Bnc. Okulu Talebe Bölük Komutanı Yüzbaşı Kerim Akalan (341-5)
- m. 3 tercüman subay"

### 3- Askerî Yardımlar ve Mısır'a Giden Türk Heyetleri

Türk-İngiliz heyetleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde Türk askerî yetkililerinin Mısır'a giderek burada, harekât, ikmal ve propaganda konularında incelemeler yaptığı ve bu incelemeleri rapor halinde açıkladığını görmekteyiz. Orta Şark İngiliz kuvvetleri nezdinde tetkiklerde bulunan heyetlerin raporları, harekât, ikmal ve propaganda olmak üzere üç başlık halinde hazırlanmıştır.<sup>54</sup>

#### a- Harekât Tetkikleri:

Askerî harekât üzerine yapılan incelemeler çerçevesinde kıtaların harekât için tertiplenmesinde ve görevlerin paylaşımında amaç nüfuz ve vazife çerçevesi dahilinde

<sup>51</sup> İDH., K.1,G.150, B.1.

<sup>52</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-48.

<sup>53</sup> İDH., K.2, G..2, B. 2-45.

<sup>54</sup> İDH., K.1, G.155, B.1

inisiyatifle hareket ederek esaslı neticeler alınmasını gerekli kılmaktadır. Görevlerin paylaşımı, erin kabiliyetine ve sivil hayattaki mesleğine intibak edecek şekilde yapılmalıdır.

Mesela; Libya harekâtında kuş avcısı olan bir erin kısa bir zamanda tüfeği ile iki pike tayyaresini düşürmesi hadisesi, kıtalarda hava savunmasına tahsis edilen makineli tüfek mürettebatının bu gibi mesleklerden seçilmesi ile iyi neticeler elde edilmesini mümkün kılmıştır. Bu örnekte olduğu gibi ve eğitim konusunda alınacak tedbirlerle daha iyi sonuçlar elde edilmesi düşünülmüştür.

Birliklerin ve bilhassa hava savunma birliklerinin alçaktan ve pike tayyare taarruzlarına karşı maneviyatı sarsılmadan karşı koyması ve harekâtına devam için gerekli tatbikatlar yapılmalıdır. Bunlarla subayların ve kadronun her an kıtaya hakim ve onun emniyet ve güvenine sahip olmaları temin edilmiş bulunmalıdır.

Zırhlı ve motorlu birliklerin kısa bir zamanda ve muhtelif istikametlerden ard arda baskınlar halinde ilerlemesinin mümkün olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra her nerede olursa olsun kıtalar ve ikmal merkezlerinin hava savunma tertibatı almasına ihtiyaç duyulmuştur.

Zırhlı ve motorlu birlikler; yarma veya sızma halinde cepheden girerek gerilere saldırmakta ve hava birlikleri ile beraber gerilerde karışıklıklar çıkararak muharebeyi kısa bir zamanda lehlerine çevirmektedirler. Motorlu birlikler üzerlerinde taşıdıkları işletme malzemesinden başka gerilerdeki düşman ikmal depolarında elde ettiği yiyecek ve işletme malzemesi ile harekâtını idameye muktedir olmaktadır. Bu suretle ikmalden mahrum kalan savunma piyadesi cepheden de ikmali tam olan kuvvetle tazyik edildiğinden kısa bir zamanda dağılmaktadır. Buna bir çare olarak savunma tertiplerinin daha ziyade derinleştirilmesi ve açık yarlarda bulunan ehemmiyeti, ordugâhların eski sınıf tabiyesi devirlerinde bir kale şeklinde muhafazasında olduğu gibi şimdi de ikmal üs ve depolarının zırhlı ve motorlu birliklere karşı savunmasının önem taşıdığı görülmektedir.<sup>55</sup>

Son harp tecrübeleri nicelikten önce niteliğin önem taşıdığını bir daha ve kati surette ortaya koymuştur. Bunun yanında; Komutan subay ve erlerin eski harp usullerini ve vasıtalarını layıkıyla kavramaları ve bunlara karşı alınacak savunma tedbirleri ile bu vasıtalarla donatılmış olarak veya donatılmadıkları takdirde dahi taarruz imkânlarına

---

<sup>55</sup> İDH., K.1, G.155, B.2.

sahip ve muharebeyi lehte cereyan ettirecek surette tertibat alacak nitelikte yetiştirilmelidirler. Bu bakımdan düşman zırhlı kuvvetleri akınının durdurulması ve düşman piyadesinin bu akından istifadesinin meni esastır. Bu amaca ulaşmak için çalışırken düşman hava kuvvetlerinin yapacakları tazyiklerde hesaba katılmalıdır. Bu husus temin edilince giren kuvvetlerin imhası ve karşı taarruzların icrası kolaylaşır. Bunun için sınıfların müşterek tesirlerinin aynı zamanda ve mekânda elde edilecek şekilde her fırsatta tatbikatlara azami ehemmiyet verilmelidir.

Harekât tetkiki üzerine hazırlanan bu raporda birliklerin eğitimine özel önem verilmesi gereği, mesleki motivasyon, zırhlı birlikler ile hava savunma birliklerinin koordinasyonu ile savunma ve taarruz konularında tecrübe sahibi olmaları gereği açıklanmış ve harp tecrübesinin önemi üzerinde durulmuştur.

b- İkmal Tetkikleri:

Savaşta ikmal faaliyetleri her zaman önem arz etmekte ve cephedeki başarıların temeli cephe gerisindeki ikmal faaliyetlerine bağlanmaktadır. Bu kapsamda orduların ihtiyaçlarının karşılanması, barış zamanından itibaren lojistik yapılanmaya önem verilmesi ile bu konuda tedbir alınmasına bağlıdır. İkmal üzerine hazırlanan bu rapora göre; silahın her zaman işler ve iyi netice alır şekilde bulunması, muharebe meydanında mevcut ateş niteliğini lehte temine yarayan ilk etken olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, tamirhaneler, bir ağırlık kademesi olarak düşünülmemeli, bunların sıkı bir kontrolle kıtalar gibi yetiştirmeleri ve çalışmaları temin edilmelidir.

c- Propaganda Tetkikleri:<sup>56</sup>

Propaganda üzerine yapılan tetkik ve incelemeler sonucunda hazırlanan rapora göre; maneviyat üstünlüğü kıtada başarının yükselmesinde önemli bir etkidir. Bu işin esaslı bir şekilde sağlanması gerekmektedir.

Bunun için subayda ve eratta bedeni ve ruhi kabiliyetler yükseltildiği gibi kıtalarda okuma zevkini aşılması, millî oyun ve raksların geliştirilmesi, üniversite ruhiyat ve içtimaiyat profesörlerinin ere göre yazacakları bir yurt bilgisi kitabını yazması vs hususunda yetiştirme vasıtaları artırılmalıdır. Kıtada şuurlu bir disiplin bulunmalı ve hasmına üstün bulunduğu duygusu verilmelidir. Subay ve ere istirahat verildiği zaman bunun da komutan tarafından bir görev olarak ele alınması lazımdır.

---

<sup>56</sup> İDH., K.1, G.155, B.3.

Bunun için amirler büyük gayretler sarf ederek verilecek istirahatın ne kadar kısa olursa olsun istenilen şekilde geçmesini temin etmesi lazımdır.

## B- İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLAR

İsmet İnönü'nün, 1 Kasım 1941 tarihinde TBMM'nin 6'ncı dönem 3'üncü yasama yılı açış konuşmasındaki; *“Cumhuriyet ordusunun kuvvetlenmesi ve ihtiyaçlarının tamamlanması büyük meclisin ve hükümetin en baş işi olduğunu bir kere daha belirtmek isterim”*<sup>57</sup> sözleri, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ordumuzun ihtiyaçlarını karşılama meselesinin, meclisin öncelikleri arasında olduğunun açık göstergesidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan bu konuşmanın ardından bir taraftan savaş dışı kalmanın mücadelesini veren İnönü, diğer taraftan da orduyu güçlendirmek ve eksiklerini tamamlamak adına özellikle İngilizlerle temas kurmaya çalışmış ve bunu yaparken de Almanya ile olan dengeleri de gözetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler savaşın başından itibaren Türk İngiliz karşılıklı yardım anlaşması çerçevesinde ele alınmış ve bu anlaşmanın onaylanması ile birlikte, Almanya'nın Türkiye üzerinde savaş malzemesi ve teçhizatı konusunda sert bir politika izlediği gözlenmiştir. Savaş öncesinde, Türkiye'ye verilecek krediler, İngiliz meclisinde, basınında, kamuoyunda uzun süre tartışılmış ve sonunda Türkiye'yi kaybetmemek uğruna olumlu karar verilmiştir<sup>58</sup>. Bu doğrultuda İngiltere, Türkiye'yi kendi yanına çekmek amacıyla Türk ordusunun yeniden yapılması için önemli miktarlarda kredi sağlama yoluna gitmiştir. İngiltere Hükümeti, Türkiye'ye kredi verilmesi hususunda kendi içlerindeki muhalif görüşlere karşı üstünlük sağlayarak Türkiye'den yana tavır alırken, kredinin miktarı konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır.

İngiltere, Türkiye Büyükelçisi, Sir Knatchbull Hugessen'den İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Lord Halifax'a gönderilen 14 Temmuz 1939 tarihli 320 nolu vesikanın 353ncü sahifesinde;

*“Türk cevabını gönderiyorum, Türklerin sulh cephesi ile iş birliği ancak askerî, mali ve ekonomik yardımla mümkündür. Harp malzemesi için istenen kredi 35 milyon sterlindir. Bu para cephaneye endüstrisinin kurulması, yeniden organize edilmesi ve*

<sup>57</sup> TBMM TD, Dönem 6, Cilt 1, İçtima 1, 1Kasım 1941, s.308.

<sup>58</sup> Erdoğan Karakuş, *İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2004, s.90.

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105**

*inşası için lazımdır. Ordu kumandanları tarafından hazırlanan planın masrafları Türk bütçesine de ne bugün ne de yarın mevcut olabilecektir.*

- 1- *Millî parayı ve ekonomiyi sıhhatte tutabilmek için altın stokumuz yerinde olmalıdır. Bunun için on milyon dolar kredi isteniyor.*
- 2- *Türk hükümeti on beş milyonluk borcu tütünle karşılanacaktır.*
- 3- *Türk hükümetinin şimdiye kadar Almanya'ya sattığı mallar serbest para memleketlerine yöneltilecektir.*
- 4- *Türk hükümetinin bu taleplerini karşılamak üzere İngiliz ve Fransız hükümetleri bir anlaşmaya varmalıdırlar....” demiştir<sup>59</sup>.*

Bu mesajdan da anlaşıldığı üzere, İngiltere Türkiye'nin acil ihtiyaçlarını karşılama konusunda kararlı gözükmektedir. Bu mesaja 14 Temmuz 1939 tarihli 321 nolu vesikanın 361nci sahifesinde cevap veren Sir Knatchbull, “35 milyon sterlin Türkiye'nin modern silahlarını karşılamak için ancak yeterlidir. Türk Hükümeti parasının kıymetini düşürmekten bahsetmekte ve mahalli gazeteler bunu teşvik etmektedir. Bu hal Türkiye'nin ticari güçlüklerini azaltacaktır....., demiştir<sup>60</sup>.”

31 Ekim 1939 tarihinde İngiliz savaş kurulu toplanmış ve Rusya ve Almanya'nın Türkiye'ye saldırması durumunda yapılacak olan askerî yardım konusu görüşülmüştür. Bu arada Rusya'nın 19. Yüzyıldan beri izlediği politikalar ve bölgesel çıkarlar çerçevesinde Türkiye'nin savaş dışı kalması konusunda da tehditkar politikaları etkili olmuştur. Toplantıda, özellikle deniz kuvvetlerine acil yardım yapmaya hazır olunması, deniz üslerinin savunma tahkimatının yapılması, Orta Doğu'da bulunan hava kuvvetlerinin ikmali için fabrika kurulması kararlaştırılmıştır<sup>61</sup>.

İngiltere'de meydana gelen bu gelişmeler Türkiye'de memnuniyetle karşılanmış ve Türk Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İngiltere tarafından verilecek olan 16 milyon sterlinlik kredi hakkında; “*Bu, karşılığında herhangi bir şey istemeden, çoğunluğu silahlanma için olan 16 milyon sterlin tutarında borç veren bir ülke. Başka bir ülke olsa barış zamanında ve özellikle savaş durumunda her çeşit imtiyazı isteyecekti. Fakat Britanya hiçbir şey istemedi. Gerçek bir dostun yapabileceği gibi bize*

<sup>59</sup> Erol Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, Aytaç Kitabevi, İstanbul, 1967, s.308.

<sup>60</sup> E. Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, s.308.

<sup>61</sup> E. Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, s.176.

güvendi. Britanya bize inancı olduğunu gösterdi. Bu inancın boş yere olmadığını Britanya'ya göstereceğiz", demiştir<sup>62</sup>.

Türk ordusu, İngiltere'den alacağı yardımlara bağlı olarak savaş öncesi yeniden yapılanma ve güçlenme hareketi içine girmiş, bu doğrultuda uçak temini ve üretimi, savaş gemisi alımı, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın tahkimatı ve kimyasal silahlarla mücadele üzerine yoğun çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar doğrultusunda İngiltere ile sıkı bir işbirliğine gidilmiştir.

Türkiye savaş öncesinde savunmaya yönelik çalışmalarını sürdürürken, bir taraftan da, askerî fabrikalar, malzemeler, teçhizat ve atölyeler ile ilgili ihtiyaç listelerini İngiltere'ye teslim etmiştir. İngiltere'nin verdiği askerî krediler, Türkiye'nin ihtiyaçlarının tamamını karşılamaya yetmemiş, donanma ihtiyaçları ve Boğazların tahkimatı çalışmalarına öncelik verilirken uçak fabrikası ve hava gücünü artırmaya yönelik faaliyetler ise ikinci plana itilmiştir. Bu arada İngiltere, Türkiye'nin hava gücünün çok üst seviyeye çıkmasını arzulamamakta, 300 uçaklık bir Türk Hava Kuvvetini ilerisi için tehlike oluşturabileceğini ve bölgede kendi otoritesine karşı bir güç olabileceğini düşünmektedir<sup>63</sup>.

Almanya'nın 1940 yılında Balkanlara kadar ilerlemesi, Bulgaristan ve Romanya üzerine gitmesi ve İtalya'nın Yunanistan'ı tehdit ederek işgale başlaması, Türkiye ile İngiltere arasındaki askerî ve siyasi ilişkilerin daha da yoğunluk kazanmasına sebep olmuştur.

12 Ocak 1941 tarihinde İngiltere, Türkiye Büyükelçisi K. Hugessen aracılığı ile Almanya'nın, Yugoslavya ve Bulgaristan'a saldırmasını savaş sebebi saymasını ve

<sup>62</sup> E. Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, s.89.

<sup>63</sup> Lord Halifax'tan, **İngiltere, Türkiye Büyükelçisi** Sir Knatchbull Hugessen'e gönderilen 29 Haziran 1939 tarihli 196nolu vesikanın 189nci sahifesinde belirtildiği üzere, Türk Hükümetinin ekonomik ve malî istekleri çok çeşitli ve çok zordur. Mesajda şunlara yer verilmiştir.

- 1- *Majestenin Hükümeti uzun veya kısa vadeli bir programla sulh zamanı gelişmelerine de borç verebilir mi?*
- 2- *Majestenin Hükümeti Almanların almadıkları Türk mallarını satacak bir Pazar bulabilir mi?*
- 3- *Türk mallarına karşılık Türklerin askerî ve sivil malzeme ihtiyaçlarını temin edebilir mi?*
  - a- *Majestenin Hükümeti ciddi malî problemlerle karşı karşıyadır.*
  - b- *Majestenin hükümeti millî müdafaa için on milyon sterlin Temmuz sonuna kadar verecektir.*
- 4- *Türklerin istedikleri hava kuvvetleri ve bahri malzemeler istediklerinin onda birini teşkil eder.*
- 5- *General Orbay'a Hükümetimizce almak istedikleri malzemelerin satılabileceğimiz söylendi.*
- 6- *Türk Hükümeti Londra'ya bir malî müşavir yollamalıdır.*
- 7- *Türk Hükümeti Brassert fabrikalarını almak için gayret gösteriyor fakat şu ara makineleri memleket dışına çıkartmak güçtür.*
- 8- *Almanlar Türk mallarını almazlarsa Ruslar çok iyi bir kaynak olabilir. Ulubelen, a.g.e., s.307,*

Türkiye'nin savaşa girmesini istemiştir. Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu bu isteğe; *“Mısır'a çıkarılmış olan motorize birliğin yeni olan silah ve mühimmatının Türkiye'ye verilmesi ve bu malzemelerin Trakya'ya nakledilmesi durumunda, Türkiye'nin yapacağı her türlü beyanattan daha etkili olacağını”*, bildirerek Türk ordusunun takviye ihtiyacını ifade etmiştir<sup>64</sup>.

Bu arada, 8 Nisan 1941 tarihinde İngilizler ve Türk askerî heyetleri tarafından Lüleburgaz ve Babaeski arasında 3 saat devam eden karşılıklı zırhlı tugay tatbikatı yapılmıştır. Tatbikattan hemen sonra İngiliz subayları tarafından bir konferans vermiş ve bu konferansın subaylarımız açısından oldukça yararlı olduğu düşünülmüştür<sup>65</sup>.

İngiltere'den alınan askerî malzemelerin montaj ve kullanımı hakkında konferans vermek üzere Mısır'da görev yapan İngiliz Binbaşı Ayteron H., 17 Mayıs 1941 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. İngiliz Binbaşı, topçu okulunda tayyare defii ve kara topçusunun havaya karşı gizlenmesi için son harp tecrübe ve teknikleri hakkında bilgi vermiş olup, konferans üç gün devam etmiştir<sup>66</sup>.

Türkiye'nin İngiltere'den silah, malzeme ve teçhizat taleplerinin karşılanması çalışmaları 1938 yılından 1943 yılında yapılan Adana görüşmelerine kadar devam etmiş ve bu konuda esas önemli faaliyetler Adana görüşmelerinden sonra hızlanmıştır. 17 Nisan 1943 tarihinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile General Wilson arasında yapılan görüşmede 12 adet uçaksavar topunun 1943 yılı içerisinde verileceği bildirilmiş, ayrıca 50 adet tanksavar topunun ise 16 Eylül 1944 tarihine kadar teslim edileceği ifade edilmiştir<sup>67</sup>.

15 Şubat 1938 tarihinde Türk Dış İşleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi arasında yapılan görüşmede, Türkiye'de uçak üretimi konusu ele alınmış ve Türkiye'nin 300 uçaklık çağdaş bir hava gücüne erişmesi için İngiltere'den uçak temini konusunda gerekli desteğin verilmesini istemiştir. Ayrıca savaş zamanında yapılacak olan yardımların tehlikeli olacağı bildirilerek, Kayseri Uçak Fabrikası'nın kapasitesinin geliştirilerek uçak ve motor ihtiyacının bu fabrikadan

---

<sup>64</sup> İkinci Dünya Savaşı Yılları, Dış İşleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1973, s.37.

<sup>65</sup> İDH., K.2, G.2, B. 2-93.

<sup>66</sup> İDH., K.2, G.2, B. 2-86.

<sup>67</sup> İDH., K.2, D.2, B. 2-315.



karşılanması ve İngiliz firmasından fabrika kurulması konusunda isteklerde bulunulmuştur<sup>68</sup>.

1941 yılı Şubat ayında İngiltere Dış İşleri Bakanı Sir Anthony Eden ile Genelkurmay Başkanı Sir John Dill ve bir kurmay heyeti Türkiye'ye gelmiş ve Genelkurmay yetkilileri ile görüşmüş ve kendilerine teslimatı geciken malzemeler hakkında bilgiler ve isteklerde bulunulmuş ve ilave bir liste verilmiştir<sup>69</sup>.

1939 yılı sonlarında Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında yapılan anlaşma ile Türkiye'ye 25 milyon sterlinlik savaş teçhizatı verilmesine ve bunun 9 milyonunu Fransız, geri kalanında İngilizler tarafından karşılanmasına karar verilmiş, ayrıca İngiltere Türkiye'nin 15 milyon paundluk külçe altın borcunu da silmeyi kabul etmiştir<sup>70</sup>.

İngilizlerden alınacak askerî malzemeler ile zorunlu ihtiyaç olan teşkilatlanmalar yapılmıştır. Eski malzemelerin yerine yenileri konulmuş eski malzemelere hurda işlemi yapılmamış, bunlardan da yararlanma yoluna gidilmiştir.

Bu dönemde, Türk Dış İşleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Türkiye'nin ekonomik ve askerî yönden Almanya'ya çok bağımlı kalmaması için büyük çaba göstermiştir. 1938 yılında Ribbetrop'a Türkiye'nin tarafsız bir politika izlemek istediğini belirtmiş ve Türkiye'nin askerî araç ve gereçlerinin tamamını Almanya'dan almak istemediğini, özellikle hava kuvvetlerini, İngiliz Kraliyet hava kuvvetleri modeline uygun teşkilatlandırılacağını ifade etmiştir<sup>71</sup>.

Türkiye'nin öncelikleri arasında yer alan en önemli güç hava kuvvetleridir. Genelkurmay Başkanlığı, hava kuvvetlerimizin takviye edilmesi ve Türk havacılığının geliştirilmesi için müttefiklerden ve özellikle İngiltere'den destek istemiştir. 29 Haziran 1939 tarihinde İngiltere'den toplam 258 uçak talep edilmiştir. Bu uçaklar ile 6 adet av

<sup>68</sup> E. Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, s.107.

<sup>69</sup> **İngiltere, Türkiye Büyükelçisi** Sir Knatchbull Hugessen'den Lord Halifax'a gönderilen 29 Haziran 1939 tarihli 168 nolu vesikanın 188nci sahifesinde, "*askerî malzemelerin teslimindeki gecikmenin sebebinin Türkiye'deki limanların durumundan kaynaklandığı, ancak bu durumun sebebinin bizden biliyorlar*" demektedir. Türk Hariciye Vekili "*Türk İngiliz beyanından beri altı hafta geçtiğini ve hala bir tek harp malzemesinin gelmediğini söylemiştir. Almanların kendilerine ısrarla yardım etmek istediklerini belirtmiş ve malzemelerin teslimindeki gecikmenin politik olarak bizim aleyhimize olacaktır*" demiştir. E.Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, s.306.

<sup>70</sup> E. Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, s.168.

<sup>71</sup> E. Weisband, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, s.39.

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105**

bölüğü kurulacak geri kalanlar ise eski uçakların yerini almıştır<sup>72</sup>. Ancak, İngiltere bu uçakları vermemiştir. İngiliz Hava Ataşesinin 24 Ocak 1944 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na yolladığı mektupta Adana görüşmelerinden sonra, 258 adet Spitfires uçağı yerine, 80 adet Harricane II uçağı verildiği belirtilmektedir<sup>73</sup>. Bu uçaklar alınmadan önce Türk uzmanlar tarafından denemesi yapılarak, kontroller sonucu Türkiye'ye getirilmiş ve bu durum iki ülke arasında yapılan protokolle belirlenmiştir.

İngilizlerin envanterden çıkardıkları Stuart tipi hafif tanklardan 176 adet, Matilda ve Valentine tipi normal tanklardan 200 adet olmak üzere toplam 376 adet tankın Türkiye'ye verildiği, İngiltere Hava Ataşesinin 24 Ocak 1944 tarihli mektubundan anlaşılmaktadır<sup>74</sup>.

Daha önce gerek General Orbay heyeti ve gerekse Millî Müdafaa Vekâletince yapılan anlaşmalar gereğince, İngilizler tarafından Türk ordusuna temin edilecek silah ve malzeme ihtiyacı 30 Mayıs 1942 tarihi itibarı ile tamamen teslim edilmemiştir. Bu arada Genelkurmay'ın 21 Mayıs 1942 gün ve 20012 sayılı yazısında mevzu bahis hava savunma topları bizzat İngilizlerin teklifi ile parçalar halinde, İskenderun, Mersin, Adana ve Ulukışla bölgelerindeki tesislerinin korunmaları için kullanılmak üzere Türkiye'ye getirilmiştir. Ancak bu toplar, ordumuzun harp kudretini artıracak olan ve henüz teslimi tamamlanmamış olan diğer toplarla aynı listede değildir<sup>75</sup>.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Türkiye deniz gücünü artırmak amacıyla da İngilizlerle işbirliğine girmiş ve İngiliz Deniz Kuvvetleri'nden 8 adet denizaltı, 1 adet muhrip, 4 adet refakat muhribi olmak üzere toplam 13 adet gemi talep edilmiş ve bu gemilerin yarısının Türkiye'de, İngiliz firmaları ve malzemeleri ile yapılması kararlaştırılmıştır<sup>76</sup>.

“Türk-İngiliz Karşılıklı Yardım Anlaşması” müzakerelerinde, İngiltere, Yunanistan ve Romanya'ya karşı bir saldırı olması halinde, Türkiye'nin alacağı

---

<sup>72</sup> İDH., K.6, G.6, B. 6-214.

<sup>73</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-43.

<sup>74</sup> İDH., K.10, G.10, B. 10-364.

<sup>75</sup> İDH., K.2, G..2, B. 2-14.

<sup>76</sup> E. Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, s.110.

önlemler ve bu ülkelere karşı yükümlülüklerini ele almış ve boğazları kullanarak Romanya'ya ulaşma ve Almanya'dan gelecek saldırıyı önleme planları yapılmıştır<sup>77</sup>.

### 1- Adana Görüşmesi ve Sonrası Askerî Yardım Konusu

İkinci Dünya Savaşı içinde 1943 yılı en kritik yıldır. Bu yıl içerisinde savaşta üstünlük müttefiklere geçmiştir. Mihver devletler savunma konumuna geçmelerine rağmen coğrafi olarak Türkiye açısından tehdit sayılabilecek uzaklıkta bulunmakta ve bunun yanında müttefiklerin Türkiye'ye, taahhütlerini yerine getirme konusunda yaptıkları baskılar artmış bulunmaktadır.

12-24 Ocak 1943 tarihlerinde ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında gerçekleşen Kazablanka Konferansı'nda Türk topraklarının bir savunma üssü konumuna sokulması ve Akdeniz'de savunma gücü oluşturularak Türkiye'nin savaşın içerisine çekilmesi gerektiği belirtilmiştir<sup>78</sup>.

Türkiye, Almanya'nın Stalingrad önlerinde yenilmesi ve savaşın Almanya'nın aleyhine dönmesi ile birlikte özellikle Balkanlarda Rusya'ya karşı endişe duyuyordu. İngilizlerin ise Ağustos 1943 tarihine kadar Türkiye'yi savaşa sokma isteklerinin yoğunlaşması, bu iki ülkeyi 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'da bir araya getirmiş ve "Adana Görüşmeleri" olarak tarihe geçen toplantı İnönü ve Churchill başkanlığında yapılmıştır. Bu görüşmede alınan bazı kararlar şöyledir;<sup>79</sup>

*"Türk askerî temsilcilerine Türk kara, deniz ve hava kuvvetlerinin ihtiyacı olan evvelce istenilmiş ve yeniden istenen savaş malzemelerinin listesini vereceklerdir. Bu listeler her malzeme kategorisinde her isteğe ait öncelik sırasıyla düzenlenecektir. İngiliz temsilcileri bu listeleri tetkik ederek hazırlanması mümkün olan malzemeyi imkân bulur bulmaz derhal göndermeyi taahhüt edecektir.*

*Türkiye'nin en modern cinsteki savaş malzemelerini teslim alma imkânlarını derhal artırmak gereği karşısında, Türk askerî yetkilileri bu malzemelerin teslim alınması, kullanılması ve iyi durumda devamını sağlanması için bir plan hazırlayacak ve bunu Ortadoğu İngiliz Genel Karargâhına bildirecektir. İngiliz askerî makamları Türk personelini İngiliz okullarında eğitmeyi, Türk subayları ile erlerini zırhlı*

<sup>77</sup> E. Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, s.237.

<sup>78</sup> Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M.Ali Kayabal, İstanbul, 1974, s.139.

<sup>79</sup> İDH., K.2, G.109, B.1.

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105**

*tümenlere diğer ihtisas birliklerine kabul etmeyi üstlenecek ve bu hususta Türk askerî yetkililerine öneriler yapacaklardır. Bütün bu hususlar Ankara'daki İngiliz Ataşeliği ile Türk askerî yetkilileri arasında doğrudan doğruya yapılacak görüşmelerle ele alınacaktır.”*

Churchill, yapılan görüşmelerde “özellikle İtalya ve Almanya'nın savaş dışına itilerek mağlup edilmesi için Türkiye'nin mutlak yardımlarına ihtiyaç duyulduğunu mihver devletleri güneyden kuşatmak ve Alman direnişini kırmak için kara ve hava desteğine gerek duyulduğunu ifade etmiş, Türkiye 1943 yılı sona ermeden müttefikler saflarında savaşa girmeli ve bu suretle müttefiklere karşı taahhütlerini yerine getirmelidir” demiştir. İnönü, Churchill'in bu teklif ve isteklerine karşı, özellikle iki nokta üzerinde durmuş olup, bunlarda birincisi Rusya'nın Almanya'nın yenilmesi ile birlikte Avrupa ve Balkanlarda önemli bir güç haline gelmesinden duyulan endişe, ikincisi de Türk ordusunun savaşa katılması ile birlikte ihtiyaç duyacağı teçhizat ve teşkilatlanmanın nasıl karşılanacağıdır<sup>80</sup>.

Bu ikinci konu ile ilgili olarak toplantıda alınan karara göre, müttefikler Türkiye'nin savunma gücünün bir yıllık silah ve mühimmat ihtiyacını derhal gönderecek ve stratejik öneme sahip ve korunma ihtiyacı olan İstanbul ve İzmir gibi şehirlerin hava savunma gücünü artırmak amacıyla yardım yapacaktır. İngiltere Türkiye'ye yapacağı yardımları liste halinde bildirmiş ve bu listelere “Adana listesi” adı verilmiştir.<sup>81</sup> Bu listelere ait örnek EK-1'de ve EK-2'de verilmiştir.

Adana görüşmeleri çerçevesinde, malzeme görüşmeleri yapmak için Ankara'ya gelecek olan İngiliz heyetinin üyeleri 21 Şubat 1943 tarihinde uçakla Adana'ya gelmişlerdir. Bu heyetin üç üyesi 22-23 Şubat 1943 tarihinde İskenderun ve Mersin Limanları'nı ziyaret etmiştir<sup>82</sup>. İngiliz kurmay subaylarından oluşan aynı heyet 24-25 Şubat 1943 tarihinde Ankara'ya gelmiş ve Ankara Palas'ta Genelkurmay Başkanlığı'nın misafiri olarak ağırlanmıştır. Heyete, çeşitli nedenlerle Mısır'a giden Türk askerî heyetlerine İngilizler tarafından gösterilen misafirperverliğe karşılık olarak büyük ilgi

<sup>80</sup> Ş. Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, İstanbul, 1985, s.259.

<sup>81</sup> E. Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, s.160.

<sup>82</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-109.

gösterilmiş ve 1 Mart 1943 tarihinde İngiliz askerî heyeti şerefine Ankara şehir lokantasında bir öğle yemeği verilmiştir<sup>83</sup>.

Türkiye'nin savaşın içine çekilme girişimleri Adana'dan sonra Kahire ve Tahran Konferanslarında da sürmüştü, 4-6 Aralık 1943 tarihinde Kahire'de yapılan görüşmede İsmet İnönü müttefiklerin yoğun baskıları sonucunda prensip olarak savaşa katılmayı kabul etmiş, ancak Türkiye'nin savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizat verilmedikçe savaşa girilmeyeceği belirtilmiştir. Churchill bu isteği kabul etmiş ve Şubat 1944'de Ankara'da Türk ve İngiliz askerî heyetleri arasında yardım konusunda görüşmeler yapılmış, ancak İngilizler Türklerin çok aşırı isteklerde bulunduğunu belirterek görüşmeleri kesmişlerdir.

Türk-İngiliz askerî işbirliği ve yardımlar kapsamında ele alınan bir başka husus da, İngilizlerin Türkiye'de kuracakları sıhhiye teşkilleri ve hastanelere ilişkin konudur. Bu kapsamda karşılıklı yazışma ve toplantılar yapılmış ve sonunda iki ülkenin hükümetleri arasında alınan karar gereği oluşturulacak sıhhiye teşkillerinin alt yapısı kurulmuştur.

Kurulacak hastaneler ile ilgili Türk hükümetinin kararı şöyledir; Türkiye bir saldırıya uğrar ve savaşa girerse yardıma gelecek İngiliz kuvvetlerinin sıhhiye teşkilleri ile ilgili alınacak tertibat şu şekildedir.<sup>84</sup>

Yapılacak hastaneler, malzemesi ve masrafı İngiltere tarafından verilmek şartıyla Türkiye'nin ilgili makamları tarafından inşa ettirilecektir. Bu maksatla, gizliliğe dikkat edilecek, yapılacak tesisler sivil mahiyette olacak, yapılacak tesisler gerekirse Türkiye'ye satılmış gibi gösterilecek, bu tesisler Türkiye için yapılıyor gibi gösterilerek uluslararası alana bu şekilde mesaj verilecektir. Savaş sırasında hastane olarak planlanan bu binalar, Türkiye savaşa girdiği takdirde o zamanki şartlara göre yeniden ele alınacak ve Türkiye'nin faydasına kullanılacaktır. Savaş sırasında kurulması planlanan sıhhiye teşkilleri EK-3'te belirtildiği şekildedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Türkiye'nin dış ticarete olduğu gibi, askerî dışalımının büyük çoğunluğunda, takasla ödeme kolaylığı sağlayan Almanya'dan yapılmaktaydı. Ancak, daha sonraki dönemde İngilizler daha elverişli koşullar önermeye başlamıştır. Sir Knatchbull Hugessen'den Lord Halifax'a gönderilen 20 Temmuz 1939 tarihli 388 nolu vesikanın 434ncü sahifesinde; .....“*Cumhurbaşkanı*

<sup>83</sup> İDH., K.2, G.2, B. 2-84.

<sup>84</sup> İDH., K.2, G.079, B.1.

*İsmet'in bize ve Fransızlara karşı tutumu sert ve acıdır. Türkiye iki ay öncesine nazaran daha zayıftır. İngiltere ile müzakerelere başlamadan önce Türk malları karşılığı Almanya'ya ismarladıkları ağır silahlar muntazaman gelmekteydi şimdi bunlar durdu. Ayrıca General Orbay ve asker otariteler durumun farkındalar. Almanlar ise bu müzakerelerin kesilip Türklere kendi teklifleriyle yanaşmak için önemle ve dikkatle bakıyorlar..... demiştir”<sup>85</sup>.*

Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomik olarak sıkıntı içinde olması savunma desteğini ve dış askerî yardımları zorunlu hale getirmiştir. Bu destek savaş yıllarında yoğun olarak İngiltere ve ABD tarafından verilirken, bir taraftan da Almanya'dan askerî malzeme alımı devam etmiştir. Bu dönemde, Türk diplomasisinin en önemli başarısı savaştan her iki taraftan da askerî malzeme temin etmiş olmasıdır. Özellikle Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen Türkiye'ye askerî yardım konusunda Alman hükümetini ikna etmiş, “Türkiye'nin savaşa girmesi doğrultusunda müttefik baskısına karşı koyabilmesi için en iyi yolun daha bağımsız hareket etmesini sağlayacak silahların verilmesi olduğunu söylemiştir”. Almanya 1942 yılının ortalarında, Türkiye'ye silah siparişlerinde kullanılmak üzere altı ay gibi kısa süre içinde 100 milyon Reichmark'lık bir kredi açmıştır. Bu durum İngiltere ve ABD'de büyük bir endişe ve şaşkınlığa sebep olmuştur<sup>86</sup>.

Bu arada Almanya ile olan askerî ilişkiler çerçevesinde sadece bu ülkeden malzeme alınmamış, aynı zamanda Almanya'ya askerî malzeme ve mühimmat da satılmıştır. Millî Savunma Bakanlığı'nın 24 Ocak 1957 tarihinde yaptığı açıklamaya göre, yeni Alman ordusu yabancı ülkelerden 4,5 milyar mark tutarında harp malzemesi almaya karar vermiş olup bu miktarın 700 milyon marklık bölümünün Türkiye'den alınmasına karar verilmiştir. Anlaşma gereği, Almanya'ya bu malzemeler 10 yıl içerisinde teslim edilmesine karar verilmiştir<sup>87</sup>. Almanya ile yapılan bu anlaşma ile başlangıçta 250 milyon liralık malzeme alınacak ve bunun 75 milyon liralık kısmı Almanya'ya olan borçlardan düşülecek, geriye kalanı da Kırıkkale silah ve cephane

<sup>85</sup> E. Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, s.309.

<sup>86</sup> Selim Deringil, **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, 1994, s.171.

<sup>87</sup> **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1957.

fabrikalarının onarımında sarf edilecektir. Yapılan anlaşma gereği ilk sevkiyat 1957 yılı Haziran ayı başında yapılmış ve Bonn'da yapılan manevralarda kullanılan mermi ve malzemeler beğeni toplamıştır. Bu arada Türkiye Almanya'nın cephane siparişlerini yerine getirebilmek için, yine Almanya'ya 68 milyon marklık malzeme ve teknik donanım aleti sipariş vermiştir.<sup>88</sup> Bu anlaşmanın işleyişi ve yürütülmesi ile ilgili Genelkurmay Başkanlığı Teknik Daire Müdürü Tümgeneral Kamil Argut, Bonn elçiliğine atanmış ve anlaşmanın genel takibi buradan yapılmıştır<sup>89</sup>. Ancak, alınan bu siparişler Türkiye'de tamamlanamamış ve büyük bir kısmı daha sonra Alman Krupp firmasına devredilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı başlarında, Türkiye'nin giderek İngiltere'ye yaklaşması Almanya'yı tedirgin etmiş, hatta 12 Mayıs 1939 tarihinde Türk İngiliz ortak deklarasyonu yayınlanınca Almanya 31 Ağustos 1939 tarihinde sona erecek olan ticaret anlaşmasını yenilememe ve askerî malzeme sevkiyatını durdurma kararı almıştır.

Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papan, bu durumu son derece tehlikeli bulmuş ve yolladığı mesajda; "*Fransa ve İngiltere'nin daha önce Polonya için ayırdığı harp malzemesini isterse Türkiye'ye gönderebileceklerini*" belirtmiş ve Alman hükümetini uyarmıştır<sup>90</sup>. Ayrıca Von Papan, Almanya'nın harp malzemesi vermemesi durumunda yalnızca kromu kaybetmekle kalmayıp, Türkiye ekonomisini de müttefiklerin nüfuz sahasına bırakacaklarını belirtmiştir.

Türkiye ile Almanya, 15 Haziran 1941 tarihinde Türk Alman Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması kapsamında, yeni bir ekonomik işbirliğine başlamış ve Almanya Türkiye'den krom ithalini talep etmiştir. Savaşın başlamasından hemen sonra, Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında üçlü ittifak anlaşmasının bir parçası olarak imzalanan 8 Ocak 1940 tarihli gizli krom anlaşması ve bu anlaşmanın bir yıl uzatma talep etmesi, Almanya ile olan ilişkileri germiş ve bu ülkeye krom ihracı durdurulmuştur. Almanya'nın Fransa'yı ele geçirmesi ile birlikte, bu ülkenin payına düşen krom miktarı için ABD devreye girmiş ve bu tarihten sonra ABD Türkiye kromu ile ilgilenmeye başlamıştır<sup>91</sup>. Yapılan görüşmeler sonunda Türkiye'de bulunan 100.000

---

<sup>88</sup> Cumhuriyet, 6 Mart 1958.

<sup>89</sup> Cumhuriyet, 2 Şubat 1957.

<sup>90</sup> Yuluğ Tekin Kurat, "İkinci Dünya Savaşında Türk Alman Ticareti", **Bellekten**, Cilt XXV, No.97-100, s.99.

<sup>91</sup> Gül İnanç Barkay, **Amerikan Diplomasisinde Türkiye**, İstanbul, 2001, s.19.

ton krom, gizli krom anlaşması çerçevesinde İngiltere'ye devredilmiş ve İngiltere bu hakkını ABD'ye devretmiştir. Bu karar 15 Ekim 1940 tarihinde uygulamaya konulmuş ve krom, İngiltere aracılığı ile ABD'ye satılmıştır.

## 2- İngiliz Askerî Yardımları, Yaşanan Sorunlar ve Sonuçları

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, İngilizler, Orta Şark'ta bulunan fazla ordu malzemesini satmaya karar vermiş olup, bu konuda Türkiye'nin Orta Şark satın alma komisyonu başkanlığına müracaat etmişlerdir. Bu malzemelerin bir listesini yaparak Türk heyetine vermişler ve ödemelerin peşin para ile yapılacağını, ancak Türk heyetine kolaylıklar göstereceklerini bildirmişlerdir.

Millî Savunma Bakanlığı, İngiltere'nin Orta Şark'taki malzemelerinden alınacak malzemeler hakkında Dış İşleri Bakanlığı'na bir mektup yazarak görüşlerini aktarmıştır. Dış İşleri Bakanı Hasan Saka'nın 1 Ocak 1946 tarihinde Londra'ya hareketi sırasında, Türkiye'nin İngiltere'den kredi karşılığı almak istediği malzeme hakkında 28 Aralık 1945 tarih ve 15850 sayılı yazı ile bu malzemenin listesini elden vermiştir<sup>92</sup>.

Ancak, İngiliz Hükümeti'nin sunduğu yazıdaki listedeki malzemenin çoğunun kullanılmış, bir kısmının servis derecesinin meçhul, bir kısmının rutubetli ve eski stoklardan olduğu anlaşılmıştır. Bu sebepten dolayı alınacak malzemelerin seçilerek alınması ve bedelinin krediye bağlanması, ayrıca mevcut malzemeler içerisinde fazla yıpranmış ve eski malzemeler yerine kamyon ve Cer alınması uygun görülmüştür<sup>93</sup>.

Bu malzemelerin daha çok Mısır ve Irak'ta bulunduğunu belirten yetkililer, Mısır'dan alınacak malzemenin Irak'tan demir yolu ile sevk edileceğini belirterek, Irak'tan alınacak malzemenin daha ucuza mâl olacağı belirtilmiştir. İki başlık altında toplanmış olan malzemeye ait İngilizler tarafından verilen liste aşağıdaki gibidir<sup>94</sup>.

### Kraliyet Bahriyesi:

Deniz malzemesi, güverte ve makine dairesi yedekleri, cankurtaran malzemesi, tersane malzemesi, tersane makineleri, denizaltı kabloları.

### Ordu Malzemesi:

<sup>92</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA, 030.10 /52-345-26 / 46-234.

<sup>93</sup> BCA, 030.10 /52-345-26 / 46-234.

<sup>94</sup> BCA, 030.10 /52-345-17 / 46-226.



İstihkâm malzemesi her tip inşaat ve yol inşa malzemesi, inşaat teçhizatı, her nevi makine, tezgâhlar, el takımları, demiryolu edevatı, demiryolu rayı, demiryolu malzemesi, demir yolu teçhizatı, muhabere malzemesi, baraka malzemesi, bütün madenler, hurda demir olmayan madenler.

İngiltere Ateşemiliteri Tuğgeneral C.S Clarce'nin İngiltere'nin Ankara sefaretî aracılığı ile Millî Savunma Bakanlığı'na yazdığı 9 Eylül 1946 tarihli yazıda belirtilen ve İngiltere'ye sipariş edilen malzemenin listesi aşağıdaki gibidir<sup>95</sup>.

- a. "1-7 ve 9-30 serileri; 1945 sonu itibarı ile Birleşik Krallık ve Orta Şark ordusundan seferberlik tasarrufu olarak arta kalan taşıt arabaları oluşturmaktadır. Bu taşıtların hiçbiri yeni olmadığı gibi servis dereceleri de bilinmemektedir.
- b. Seri 8; Bu grupta 25 adet makineli kamyon görünmektedir. Ancak tipi ve bilgileri mevcut değildir.
- c. 25 ve 26 serileri; Bunlar Almanlardan kalan ve tahrip edilen ve takriben 18 ton olan üç hamleden ibaret teçhizattır. Cinsi 3 traktör ve kullanılabilir.
- d. Seri 33; Sivri cephan silahlarıdır.
- e. Seri 49 ;
- f. 70 ve 71 Serileri; Karton ambalaj içinde malzemelerdir.
- g. Seri 81, Bu siparişler açıklanmamıştır.
- h. 82 ve 83 Serileri;
- i. Seri 91; TWSK takımlarını içermektedir.
- j. 87-88-89-90-92 ve 114 Serileri; çeşitli yedek parçaları içermektedir.
- k. 98-113 Serileri; yedek parçalardır.
- l. Seri 115; yeni bir seridir".

Listede bulunan tüm bu malzemelerin fiyatları 4.081.143 sterlin 6 şilindir. Bu fiyat üzerinden Harbiye Dairesi %50 tenzilat yapmış olup, ambalaj ve navlun fiyatları ile bu listenin gerçek fiyatı 3.131.174 sterlin olarak belirlenmiştir<sup>96</sup>.

İngiltere'den alınan askerî yardımlar konusunda gerek teslimatta ve gerekse malzemelerin montaj ve kullanımında birçok aksaklık meydana gelmiştir. Alınan malzemelerin İngiltere'nin kendi envanter dışı kalmış ve kullanılmış ve bir çoğunda arıza durumu tespit edilmiş malzeme olması, yedek parça ve fabrika sıkıntısı çeken Türkiye'de büyük sıkıntılar meydana getirmiştir.

<sup>95</sup> BCA, 030.10 / 52-345-27 / 46-235.

<sup>96</sup> BCA, 030.10 / 52-345-27 / 46-235.

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105**

Yapılan anlaşma ve görüşmelerde Türkiye, İngiltere'den istediği savaş malzemelerini temin etmeden, İngiltere ile bir anlaşma yapması durumunda, yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini belirterek savaş malzemesi temin edilmediği takdirde anlaşmanın askıya alınmasına yönelik bir madde koymak istemiştir.

Alınan askerî yardım teçhizat ve malzemeler bir bütün halinde gelmemiş (Nişangâh, dürbün, ağız baskısı, yedek parçalar ve hatta mermi ile toplarla beraber gelmemiş) bu durum teknik sıkıntılar yaratmıştır. Yedek malzemesiz ve teferruatsız topların silahlı kuvvetlerimize girmesi bir fayda sağlamamıştır. Top ayarında cer vasıtası gelmiştir. Cer vasıtasız bir topun hiçbir hareket kabiliyeti yoktur, teşkilata sokulması hatadır. Motorlu nakil vasıtası ihtiyacı çok fazla olduğu halde gelen miktar hesaba katılmayacak kadar azdır. Gelen toplarla motorlu teşkilat yapmak zorunluluğu vardır, bu ise motorlu vasıta istemektedir<sup>97</sup>. Ayrıca Genelkurmay tarafından İngiliz Ataşemiliteri Tümgeneral A.C. Arnold'a yazılan 22 Mart 1944 tarihli mektupta, gönderilen malzemelerin eksik geldiği ve malzemeler içerisinde, 17 kalibrelik topların lastiklerini şişirecek hava tüpleri, cer vasıtası tank dürbünü, atış cetvelleri, tarifnameleri, hava kontrol aletinin, listede olduğu halde gönderilmediği belirtilmiştir<sup>98</sup>.

Teknik eleman meselesi Türkiye için ikinci derece bir konudur. Muhtelif talimgâhlarda ve kurslarda, teknik okullarda yeterli derecede eleman yetiştirilmektedir. Elemansızlık yüzünden teşkili yapılmamış bir birlik mevcut değildir. Teknik eleman konusunda İngiltere'den destek alınmış ve birçok İngiliz teknisyen Türkiye'deki fabrikalarda görev yapmıştır. Türkiye'de 1944 yılı başında İngiliz teknisyenlerin görev yaptığı birlikler ve mevcutları şöyledir;<sup>99</sup>

---

<sup>97</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-11.

<sup>98</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-34.

<sup>99</sup> İDH., K.5, G.025, B.3.

<b>Kara Ordusu</b>	
<b>Birlik- Kurum- Karargâh</b>	<b>Mevcut</b>
Selimiye Tamirhanesi	19
Zeytinburnu Fabrikası	37
Birinci Ordu Oto Tamirhanesi	2
Ahır Kapı Zırhlı ve Motorlu Vasıtalar Parkı	3
Ankara 17'nci Tayyare Def'i Taburu Tank Okulu	22
Harp Akademisi	2
Askerî Fabrikalar	6
Ankara Motorlu Vasıtalar Deposu	9
Ankara Muhabere Deposu	1
Ankara Topçu Deposu	1
Kayseri Tank Revizyon Ekibi	8
Toplam	119
<b>Deniz Birlikleri</b>	16

Bandırma, Balıkesir ve İzmir civarındaki tayyare meydanlarında çalışmak üzere İngiliz teknisyenler gelmiş olup, bunların durumları hakkında 25 Şubat 1941 gün ve 19323 sayılı Bakanlar Kurulu karar vermiştir. Kaplan vapuru ile Türkiye'ye getirilen ve 90 kişiden oluşan bu teknisyenler grubunun 55 kişisi Çanakkale'de karaya çıkarılarak buradan görev yerlerine kısa yollarla gizlice gönderilmiştir. 35 teknisyen ise başka bir vapur ile İzmir'e getirilmiş buradan gizlice çalışma yerlerine gönderilmiştir<sup>100</sup>.

Bunların dışında Genelkurmay Başkanlığı, İngilizlerin sürekli askerî tesis ve bölgelerimizde inceleme yapmasından rahatsızlık duymaya başlamış ve topçu malzeme depolarımızı gezerek bilgi vermek ve bakım konularında yardımcı olmak isteyen Yüzbaşı Dalton'a izin verilmemiştir<sup>101</sup>.

Revizyon, bakım ve tamir hususlarında İngiliz teknisyenlerinden yeter derecede yararlanılmıştır. Daha fazla teknisyene ihtiyaç duyulduğu takdirde teklif yaparak getirilmiştir<sup>102</sup>. Bu yıllarda ordumuzun harekât kabiliyeti, silah ve malzemelerin bütün

<sup>100</sup> İDH., K.2, G..2, B. 2-34.

<sup>101</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-4.

<sup>102</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-11.

motorlu cer vasıtalar ve yedek parçaları ile komple şekilde gelmesine bağlıdır<sup>103</sup>. Parçaları ve donanımı eksik olan araç ve teçhizatlar her zaman sorun olmuştur.

İngiliz askerî yardımları ile ilgili olarak yaşanan sorunlardan biri de nakliye ve depolama konusudur. Bu dönemde yardım malzemelerinin muhafazası için yeterli miktarda depo bulunmadığı, bu durumun sevkiyatta aksamalara neden olduğu yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bu yazışmalara örnek belge EK-4'de verilmiştir.

Türk ordusunun ihtiyaçları doğrultusunda, İngiltere ve müttefiklere verilen listelerde yer alan ve teslim alınan malzeme ve teçhizatın büyük bir bölümü istenilen seviye ve kalitede çıkmamıştır. İngiltere'den alınan tankların büyük çoğunluğu savaşlarda kullanılmış, arızalanmış ve çoğunluğu tamir görmüş tanklar olup, İngilizlerin envanterinden çıkmıştır. Bu malzemelerin yedek parçası ve bakımı Türk ordusu için sorun olmuş ve sınırlı sayıda olan fabrika ve bakım merkezlerinde güçlüklerle tamiratları yapılmıştır.

Birytanya Elçiliği Hava Ateşeliği'nin 24 Ocak 1944 tarihli Hava Korgeneral Linnell tarafından yazılan mektuba verilen cevaba göre;

1- Türkiye'ye gönderilen Valentine tankları muhtelif muharebelere katılmış, arızalanmış ve kısmen tamir görmüş tanklar olup, sık sık arızalar göstermektedir.

2- Barış şartları içinde ve sıkı bir bakıma tutulmalarına rağmen 64 tankın tamir edildiği ve diğerlerinin de aşama aşama tamirden geçmesi gerektiği tespit edilmiş bulunmaktadır. Ayrıca Niğde de Valentine tanklarının motorlarının esaslı bir revizyona tabi tutulması gerekmiştir. Çünkü bunların motorları tamamen pislik içinde ve çöl kumları ile sıvanmış bir haldedir. Bu hususta fikir edinmek için Ankara tank okulundaki Valentine tanklarına bakmak yeterlidir. Valentine tankları sınırlı olmasına rağmen Türk tamir ekiplerini takviye eden İngiliz personelinin de yardımına da ihtiyaç vardır. Türk teknisyenlerin mevcudunu ve kıfayetinin artırılması için gerekli tedbirler alınmaktadır.

3- Valentine tankları silah ve çapı zırh ve hareket kabiliyeti bakımından demode olmuştur. İngilizler bu tankları ordu kuruluş ve kadrosundan çıkarmışlardır. Yalnız Türk personelin eğitimi için Valentine tanklarını bırakmışlar diğerlerini ortadan kaldırmışlardır.

---

<sup>103</sup> İDH., K.3, G.3, B. 3-12.

4- Sonuç olarak bu tanklar Türk ordusunda ancak eğitim amacıyla kullanılabilir. Harp vasıtası olarak halen İngiliz ve Amerikan ordusunda kullanılmakta olan birinci sınıftan tanklardan verilmesi ve Türk ordusunun bunlarla donatılması zorunludur.

Yedek parça ve malzeme durumuna gelince; yedek parçalar kısa bir zamanda ve külliyetli miktarda muhtelif bölgelerdeki depolarımıza gelmektedir. Bunların tasnifi için her muntıkada kafi miktarda İngilizce bilen teknik donanıma sahip eleman bulunmasındaki zorluk ve yedek parçaları kısa zamanda tasniflerini depolara yerleştirilmelerini ve depolardan birlikleri ihtiyaçlarının ikmali için sevklerini geciktirmektedir.

Bundan başka sınırlı olan nakliyat durumu bu yedek parçaların ihtiyacı olan yerlere süratle gönderilmesini güçleştirmektedir.<sup>104</sup>

Müttefikler tarafından gönderilmekte olan malzemenin durumu hakkında tespit edilen esaslarla bu esasları teyit eden bazı olumsuz örnekler şunlardır.<sup>105</sup>

1- Gönderilen malzemenin büyük bir kısmı Stuart ve Valentine tanklarında olduğu gibi kullanılmış ve revizyondan geçmiştir.

2- Önemli miktarda kullanılmış ve 2. Derece öneme sahip Dikenli tel, oluklu sac ve inşaat malzemesi gibi malzemeler gönderilmiştir.

3- Gönderilen malzemelerin büyük çoğunluğu eksik malzemeli ve yedek parçası bulunmayan malzemelerdir. Örneğin; 7,7 cm.lik piyade fişekleri gelmekte, ağır, çekirdekli, çelik çekirdekli izli mermiler gönderilmektedir. 81 mm.lik brand havanlarının edevat çanta ve torbaları gelmemiş, 7,5/31 cm.lik. Amerikan sahra toplarına mahsus mermi adedine göre noksan olan tapa miktarı 16,800 adettir. 8,7 cm.lik sahra toplarının bir kısmının dürbün, nişangah ve cer vasıtaları gelmemiştir. 15,5 cm.lik topların ön sürat düzenleri kısmen mevcut değildir. 15,5 cm.lik Amerikan obüslerinin mühimmatından 728 adet geniş ağızlı tapa, 4152 adet beyaz kese, 4151 adet yeşil kese, 22,761 adet füyne gelmemiştir. 9,4 cm.lik tayyare defî toplarına ait tapa tanzim makinesi, tapa kadranlarından bir kısmı ve bu arada 103 adet konversitör cihazı noksan gelmiştir. Süvari teçhizatından mühim bir kısım teferruat noksandır. 5.7.8.7 lik topların cer vasıtaları gelmediğinden kullanılacak vaziyette değildir.

<sup>104</sup> İDH., K.2, G.045, B.5.

<sup>105</sup> İDH., K.2, G.043, B.1.

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105**

4- Bilhassa top ve motorlu vasıtalara yönelik malzemeden iş görece ana silah ve vasıtalar düşük oranda gönderilmiştir. Örneğin; 37 mm.lik tank defi toplarından umumi olarak 1500 adet gönderilmişken 57 mm.lik toplardan 400, 7,5 cm.lik toplardan da ancak 38 adet alınabilmiştir. Yine genel olarak 400 Stuart ve Valentine tankına mukabil ancak 25 Şerman tankı alınmıştır. İngiliz ordularının harekât sahalarında kullanılmakta olan bu 2 ve 3. sınıf silahların faydalı bir şekilde kullanılması için 1. derecede önemli kuvvetli tip silah ve malzemeye ihtiyaç vardır. Nitekim müttefikler böylece hareket etmektedirler.

5- Gönderilen malzeme, gerek harp durumu ve gerekse siyasi gelişmelere göre bazen hızlanmakta ve bazen de yavaşlamaktadır.

6- Malzemenin geliş sırasına bakılırsa bunlar bizim isteklerimizden ziyade müttefiklerin halen ellerinde mevcut malzemeden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise karşılıklı menfaatlerin korunması konusunda olumlu bir gelişme değildir.

7- Müttefiklerimizden istemediğimiz halde bazı malzeme gönderilmektedir. Bunların hiçbir anlaşma esasına istinat etmediğine göre hangi maksatla gönderildiği bilinmemektedir. Şayet tam ve müspet bir niyetle gönderiliyorsa esaslı ve kuvvetli tip malzemenin de bunların yanı sıra memnuniyet verici bir nispette gönderilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu durum istenen değil aynı zamanda elde mevcut malzemenin gönderildiğine iyi bir delil teşkil etmektedir.

8- Malzeme sevkiyatının gerek tonaj ve gerekse kıymet bakımından aylık sevk nispeti beklendiği gibi değildir.

### SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı başlangıcından itibaren Türkiye, stratejik öneminden dolayı sürekli olarak müttefik ve mihver devletlerin yoğun baskısı altında kalmış, her iki grup da Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokmak istemiştir. Bu çerçevede Türkiye ile ikili askerî işbirliği ve yardım anlaşmaları imzalamışlardır. İngiltere bu konuda Türkiye üzerinde daha etkili politika izlemiş ve Adana görüşmeleri ile Türkiye üzerindeki baskısını artırmıştır. Bu görüşmelerde Türkiye'ye yapılacak askerî yardımların programı ve planı yapılmış, birçok İngiliz heyeti incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir.

Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin savaş yıllarında tamamen “*Türk-İngiliz Karşılıklı Yardım Anlaşması*” çerçevesinde geliştiğini görmekteyiz. Bu anlaşmanın onaylanması ve yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye Almanya ilişkileri gerilmiş ve Almanya Türkiye’ye karşı savaş malzemesi ve teçhizatı konusunda sert bir politika izlemeye başlamıştır<sup>106</sup>. Ayrıca Türkiye bu anlaşmaya, savaş malzemesi temin edilmediği takdirde anlaşmanın askıya alınmasına yönelik bir madde koydurarak yardım alımı konusunda kendisini güvence altına almak istemiştir.

İkinci Dünya Savaşı altı yıl boyunca devam eden, sebepleri, gelişimi ve sonuçları açısından çok yönlü ele alınması gereken tarihsel bir olaydır. Savaşın harekât alanları, topyekûn savaş niteliği taşıması, yapılan propaganda savaşları, bu savaşı çok acı sonuçlara götürmüştür. Türkiye savaşın başından itibaren bu propaganda ve faaliyetlere maruz kalmış müttefik devletlerin yanında savaşa sokulmak istenmiştir. Ancak uygulanan politika savaş süresince tarafsızlığı devam ettirmek üzerine kurulmuş ve bunun mücadelesi verilmiştir.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı süresince yaklaşık bir milyon asker seferberlik koşulları altında hazır bekletilmiş ve her an savaşa girilecekmiş gibi tedbir alınmıştır. Bu süre içerisinde bir taraftan İngiliz askerî yardımları sürerken diğer taraftan Türkiye’ye karşı Almanya ve Sovyetler Birliği’nin tehditleri artarak devam etmiştir. Türkiye’nin İngiltere’nin tüm baskılarına rağmen savaş dışı kalmasında, yetersiz ve niteliksiz askerî malzeme yardımlarının etkisi büyük olmuş ve alınan bu yardımlarla ülke toraklarının savunulamayacağı düşünülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı, dünyanın mevcut statüsünün tamamen değiştirmiş, siyasi, askerî ve ekonomik dengeleri bozmuştur. Sadece savaşan devletler değil, Türkiye gibi her an savaşa girme riski bulunan ülkelerde genel seferberlik ilan edilmiş ve bu ülkeler tüm ekonomik kaynaklarını savaş ekonomisi koşullarına göre devletin kullanımına bırakmıştır. Savaş öncesinde ekonomik olarak çok zor şartlar altında bulunan Türkiye, bu dönemde askerî ve ekonomik açıdan büyük zorluklar yaşamış ve dışarıdan alınacak yardımlara bağlı kalmıştır. Bu durum savaşta tarafsız kalmak isteyen Türkiye’de sıkıntılı günlerin yaşanmasına neden olmuştur<sup>107</sup>.

İşte bu süreçte İngiltere’den alınacak askerî yardım malzemelerine bel bağlanmış ve bu yönde girişimlerde bulunulmuştur. Ancak, İngiliz yardımları neticesinde alınan

<sup>106</sup>E. Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, s.90.

<sup>107</sup>Kemal Arı, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.447.

askerî malzemelerin pek çoğunun noksan gönderilmesi dolayısıyla, son derecede sıkıntı içinde bulunan fabrikalarımıza beklenilmeyen sorumluluk ve işler yüklemiştir. Bu durum askerî fabrikalarımızın faaliyetinde aksaklıklar meydana getirmiştir. Askerî malzemenin noksan plansız gönderilmesi, malzemelerin kıtalara sevkine engel olduğundan teşkilat ve eğitim işleri de bu sebeple aksamıştır. Ana ve yedek parçaları eksik gelen malzemenin uzun zaman temin edilememesi ve ülke dahilinde de bunların imal edilememesi dolayısıyla bu malzemeler depolarda tamamen atıl vaziyette bekletilmiştir. Bu sebeptir ki, bu malzemenin varlığıyla yokluğu arasında bir fark bulunmamaktadır.<sup>108</sup>

İsmet İnönü'nün 1953 yılı bütçe kanunun tümü münasebetiyle yaptığı konuşmada, NATO üyeliğinden sonra askerî yardımların yetersizliğinden söz ederken; *“Türkiye, Avrupa savunma cephesinde en ağır yükü taşıyor. Ekonomi ve maliyede fedakârlığı en ileriye varmıştır. Vücuda getirdiği ordu, medeniyet cephesinin nazik noktasında ve büyük müttefiklerden nispetle ayrı mevkedir. Bu ordunun ihtiyaçlarını birinci derecede dikkati çekmek lazımdır. Hükümetten bu meseleyi müttefikler gözünde layık olduğu ehemmiyetle canlandırmasını isteriz. Gördüğümüz askerî yardım, üzerimize düşen vazifenin ehemmiyetiyle mütenasip olmalıdır. Bu yolda hükümetin bütün çalışmalarıyla beraberiz”*, demiş<sup>109</sup> ve Türkiye'nin stratejik önemi ile aldığı yardımların örtüşmediği ve Türkiye'nin mağdur olduğunu belirtmiştir.

Kendi savunmaları aleyhine herhangi bir fedakarlıkta bulunmaksızın, günün politik şartlarına uygun ve hiçbir plâna dayanmadan, ellerindeki silâh ve malzemedan yararlanmak süratiyle tamamıyla dengesiz bir şekilde yapılan bu yardımların, milyarları aşmış olması büyük bir önem taşımamaktadır. Her yıl astronomik rakamlarla ifade edilen ve geniş ölçüde propagandası yapılan bu yardım, Türk ordusuna büyük bir üstünlük kazandırmamış aksine köklü müesseselerimizin düzenini bozması bakımından aleyhimize sonuçlar vermiştir<sup>110</sup>.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türk İngiliz ilişkilerini belirleyen temel etken, Türkiye'nin savaş içerisinde alacağı tutum, mihver ve müttefik güçleri arasında

<sup>108</sup> İDH., K.2, G.043, B.2.

<sup>109</sup> **TBMM TD**, Dönem 9, Cilt 20, İctima 44, 16 Şubat 1953, s.320.

<sup>110</sup> Feridun Akkor, “Amerikan Askerî Yardımı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 04 Ekim 1969.



izleyeceği politikanın belirlenmesi ve uygulanmasıdır. Türkiye'nin başta Almanya olmak üzere mihver devletlerden uzaklaşarak müttefiklerin yanında savaşa katılması bu sağlanamaz ise tarafsızlığının sağlanması bu politikanın özüdür. Bu doğrultuda İngiltere, Türkiye'yi kendi yanına çekmek amacıyla Türk ordusunun yeniden yapılanması için önemli miktarlarda kredi sağlama yoluna gitmiştir. İngiltere Hükümeti, Türkiye'ye kredi verilmesi hususunda kendi içlerindeki muhalif görüşlere karşı üstünlük sağlayarak Türkiye'den yana tavır alırken, kredinin miktarı konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır.

Türkiye savaşın başlangıcından itibaren her iki tarafın da bütün baskılarına rağmen, siyasi ve askerî yönden kararlı bir tutum sergilemiş ve öncelikle ordusu için gerekli silah ve malzemenin temin edilmesi ve bu aşamadan sonrada mümkün olduğu kadar savaşa girmemenin yollarını ve politikalarını takip etmiştir. Ancak, özellikle İngiltere, Türkiye üzerinde ağır bir baskı kurarak bir an önce savaşa katılması yolunda, gerek kendi ülkesinde ve gerekse Türkiye'de yoğun siyaset yapmıştır.

## KAYNAKÇA

### 1. ARŞİVLER

#### a- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Harbi Katalogu (İDH),

İDH, Kutu 1, Gömlek 134, Belge1.

İDH., K.3, G.022, B.1.

İDH., K.1, G.128, B.3.

İDH., K.2, G.013, B.9.

İDH., K.1, G.108, B. 2.

İDH., K.1, G.108, B.4.

İDH., K.5, G.025, B.3.

İDH., K.3, G.040, B.2.

İDH., K.3, G.040, B.3.

İDH., K.3, G.040, B.4.

İDH., K.3, G.040, B.7.

İDH., K.3, G.040, B.8.

İDH., K.5, G.021, B.1.

İDH., K.5, G.021, B.2.

- İDH., K.1, G.155, B.1.  
İDH., K.1, G.155, B.2.  
İDH., K.1, G.155, B.3.  
İDH., K.6, G.105, B.1.  
İDH., K.6, G.108, B.1.  
İDH., K.6, G.108, B.5.  
İDH., K.6, G.108, B.5.  
İDH., K.6, G.110, B.1.  
İDH., K.6, G.115, B.1.  
İDH., K.6, G.115, B.2.  
İDH., K.6, G.105, B.3.  
İDH., K.6, G.117, B.2.  
İDH., K.6, G.120, B.1.  
İDH., K.6, G.123, B.1.  
İDH., K.6, G.127, B.2.  
İDH., K.6, G.127, B.5.  
İDH., K.6, G.138, B.1.  
İDH., K.6, G.139, B.2.  
İDH., K.6, G.038, B.2.  
İDH., K.6, G.047, B.1.  
İDH., K.6, G.052, B.1.  
İDH., K.6, G.052, B.2.  
İDH., K.6, G.057, B.1.  
İDH., K.6, G.057, B.2.  
İDH., K.1, G.150, B.1.  
İDH., K.3, G.026, B.10.  
İDH., K.1, G.076, B.1.  
İDH., K.2, G.045, B.5.  
İDH., K.2, G.043, B.1.  
İDH., K.2, G.043, B.2.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-109.

- İDH., K.2, G.2, B. 2-84.  
İDH., K.2, G.2, B. 2-52.  
İDH., K.2, G.2, B. 2-34.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-4.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-48.  
İDH., K.2, G.2, B. 2-45.  
İDH., K.2, G.2, B. 2-93.  
İDH., K.2, G.2, B. 2-86.  
İDH., K.2, G.2, B. 2-315.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-30.  
İDH., K.6, G.6, B. 6-214.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-43.  
İDH., K.10, G.10, B. 10-364.  
İDH., K.2, G.2, B. 2-14.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-11.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-4.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-11.  
İDH., K.3, G.3, B. 3-12.

**b- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:**

- BCA, 030.10 /52-345-26 /46-234.  
BCA, 030.10 /52-345-17 /46-226.  
BCA, 030.10 / 52-345-27 /46-235.

**2- GAZETELER**

**Cumhuriyet**, 25 Ocak 1957.

**Cumhuriyet**, 6 Mart 1958.

**Cumhuriyet**, 2 Şubat 1957.

**3- KİTAPLAR**

AYBARS Ergün, **Ulusal, Lâik, Sosyal Hukuk Devleti, Atatürkçülük ve Modernleşme**, İzmir, 2000.

- AYDEMİR Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, İstanbul, 1985.
- ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt 1-2, İstanbul, 2004.
- BARKAY Gül İnancı, **Amerikan Diplomasisinde Türkiye**, İstanbul, 2001.
- DERİNGİL Selim, **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, 1994.
- FİŞEK Kurthan-SANDER Oral, **Türk-Amerika Birleşik Devletleri Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, İstanbul, 1977.
- İkinci Dünya Savaşı Yılları**, Dış İşleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1973.
- KARAKUŞ, Erdoğan; **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri, 1938-1939**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2004.
- KURAT Yuluğ Tekin, "İkinci Dünya Savaşında Türk Alman Ticareti", **Belleten**, Cilt XXV, No.97-100.
- ŞİMŞEK Muammer, **Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi**, SAGEB Yayını, Ankara, 1989.
- TBMM TD**, Dönem 6, Cilt 1, İçtima 1, 1Kasım 1941.
- TBMM TD**, Dönem 9, Cilt 20, İçtima 44, 16 Şubat 1953.
- Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay ATESE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999.
- ULUBELEN Erol, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, Aytaç Kitabevi, İstanbul, 1967.
- WALLACH L. Jehuda, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi**, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 1985.
- WEİSBAND Edward, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, Çev: M.Ali Kayabal-Örgen Uğurlu, İstanbul, 2002.
- WEİSBAND Edward, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M.Ali Kayabal, İstanbul, 1974.

#### 4- MAKALELER:

AKKOR Feridun, “Amerikan Askerî Yardımı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 04 Ekim 1969.

ÖZLÜ Hüsni, “İkinci Dünya Savaşı’nda Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere’den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye’de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, C.13, S.50. Ankara, 2012.


ÖZLÜ Hüsni, “Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı’nda İzmir ve Trakya’nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, C.12, S.24, İzmir, 2012.

TEKELİ Esat, “Dış Yardım Bahsinde Amerika İle Rusya Arasında Bir Mukayese”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1958.

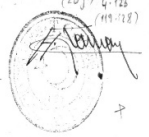
TEKELİ Esat, “Amerikan Yardımının Son Şekilleri”, **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1958.

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105**

EK-1



Kara Ordusu, Hava ve Deniz kuvvetlerimiz için İngilizlerden Adana listesile istenen Akaryakıt ve Nevzuat cedveli, ( Ton olarak )



	Normal Benzin	87 Ok. Benzin	77 Ok. Benzin	Muhtelif Ok. Benzin	Mazot	Yakum	Valvalin	Gres	Petrol	Kalipsül	Dikreyagi	Düşünce
Kara Ordusu	720,000	5,000	2,000	.....	1,000	75,000	22,000	16,000	10,000	75	400	
Hava kuvvetleri	137,000	.....	.....	120,000	16,500	7,000	1,100	741	.....	..	..	..
Donanma	.....	.....	5000	.....	10,000	.....	.....	50	.....	..	..	..
<b>Yekun:</b>	<b>757,000</b>	<b>5,000</b>	<b>2,500</b>	<b>120,000</b>	<b>11,500</b>	<b>82,000</b>	<b>23,100</b>	<b>16,791</b>	<b>10,000</b>	<b>75</b>	<b>400</b>	

	Makineyagi	İnce makineyag	Yazlık makineyagi	Mahdüttyag	C.600 Oil yag	Büfer tamponyag	Mobiloil yag	M.800 Hidrolityag	Düşünce
Kara Ordusu	500	200	150	100	100	100	75	75	
Hava kuvvetleri	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Donanma	250	..	..	..	..	..	250 M, BB	..	..
<b>Yekun:</b>	<b>750</b>	<b>200</b>	<b>150</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>325</b>	<b>75</b>	

	Mobiloil C.yagi	Topolyag	Vazelin	Gliserin	Turbinyag	Hıatyagi	Silindiryagi	Motorin	Sarı Vazelin	Muhtelif Tyy.yag	Glikol
Kara Ordusu	75	75	250	450	..	..	..	..	..	..	..
Hava kuvvetleri	..	..	..	..	..	..	..	..	..	12,000	5,000
Donanma	..	..	3 beyaz	7,50	250	50	50	2,000	1	..	..
<b>Yekun:</b>	<b>75</b>	<b>75</b>	<b>215</b>	<b>457,5</b>	<b>250</b>	<b>50</b>	<b>50</b>	<b>2,000</b>	<b>1</b>	<b>12,000</b>	<b>5,000</b>

Not: Sipariş edilen muhtelif tipte 2115 adet Tank, Tayyare benzini yaktığı takdirde 720,000 ton benzinin 116,960 tonu 87 Oktan olacaktır.

Nevzuat ( adet )

	Bidon(150;250 litrelik)	Bidon( 400 litrelik)	Seyyar sahriag(500 litrelik Oto,Wagon ve Arabada kabili maçil	Sahriag(500 tonluk)
Moto.Daire	300,000	20,000	500	50
Hava kuvvetleri	500,000	.....	..	..
Donanma	.....	.....	..	..
<b>Yekun:</b>	<b>800,000</b>	<b>20,000</b>	<b>500</b>	<b>50</b>

	Benzin tankı	Benzin tankı( sabit 500 tonluk)	Benzin tankı( sabit 1000 tonluk)	Sahriaglı wagon	Su tankı	Yer altı tankı	Not: Mazot layih
Moto. Daire	2,000	400	50	150(25 er Tonluk)	1200	.....	Not: Mazot layih
Hava kuvvetleri	.....	..	50 ( Yer üstü)	235	..	250(100 er Tonluk)	Not: Mazot layih
Donanma	.....	..	..	..	..	..	Not: Mazot layih
<b>Yekun:</b>	<b>2000</b>	<b>400</b>	<b>100</b>	<b>405</b>	<b>1200</b>	<b>250</b>	Not: Mazot layih

Donanma için Not: Su Layihesi ( 600 Tonluk )

“Adana listesi” olarak adlandırılan listelerden örnek bir liste.



4-159  
(2013)

Adana listesile istenen Motörlü vasıta ve Akaryakıt mevzuat miktarı.

	Adet
20 Mart 1937 gün ATASE: 3207-3-97/Arşiv sayılı emrinin YAYIMI İLE ÇEKİLDİ Komuta tankı	100
Ağır tank	1470
Orta tank	500
Hafif tank	45
Tank top başına mermi	1348
Tank makinemi tüfek başına mermi	30000
Keşif devriye otosu	75

GİZLİK DERECESİ Gnlur. ATASE Başbakan  
Gizlilik Derecesinden Derecesine İndirilmiştir  
Tasnif Dizi

ADİSOYUN YÜCELİR  
RÜTBELİ : Çm. Bnd.  
BÖREVLİ : Ed. Arş. ve İkt. İst. Ks. A.



Motörlü vasıtalar için

Bidon ( 150:250 litrelik)	300,000
Bidon ( beheri 400 litrelik demir çenberli ve içerisi galvanizli)	20,000
Seyyar sahrınç ( beheri 500 litrelik otomobil, vagon ve arabada kabili nakil ve mayedek)	500
Sahrınç ( beheri 500 tonluk gaz, benzin ve yağ için)	50
Benzin tankı ( sabit 500 tonluk)	400
Benzin tankı ( sabit 1000 tonluk)	50
Benzin tankı (Motörlü)	2000
Su tankı (Motorlu)	1200

Levazım Dairesi

Sahrıncılı vagon (beheri 25 tonluk akar yakıt için)

150

Nafia Vekâleti için

Bidon (75:250 Kg. benzin için)

1,000

Münakalat Vekâleti için

Sahrınc vagonu ( 20 M<sup>3</sup> )

200

Hava Kuvvetleri için

Bidon

500.000

Yer altı tankı (beheri 100 tonluk)

250

Yer üstü tankı (beheri 1.000 tonluk)

50

Sahrıncılı benzin vagonu

235

Muhtelif ebatta benzin hortumu

10.000 Metre

Benzin süzme güderisi

10.000 adet

Mart, Nisan ve Mayıs 1943 tarihine kadar bize ve Boota ait olmak üzere gelen muhteli Mot. vasıta

	<u>Boot için:</u>	<u>Bizim için</u>
Mart	51	81
Nisan	152	131
Mayıs	12	150
Yekün	215	362

“Adana listesi” olarak adlandırılan listelerden örnek bir liste.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA, TÜRKİYE'YE GELEN  
İNGİLİZ HEYETLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE  
İNGİLTERE'DEN ALINAN ASKERİ YARDIMLARIN  
SONUÇLARI  
s. 57-105

EK-3

Çok gizlidir.(Harikat / 4-73)  
3PS/S.1606/Q ye ek, A "

Türkiyede İngiliz sıhhi birlik-  
lerinin mutasavver konusu

Sıra NO.	Birlik	Mutasavver konuş	Düşünceler
1	Sahra yaralı toplama birliği karargâhı	Ankara	Seyyar
	1 Bölük	Çatalca hattı	
	1 Bölük	Balayir hattı	
2	Hv.kuvvetleri seyyar hast.	İzmir	
3	= = = =	Bandırma	
4	= = = =	İzmit	
5	Seyyar kara Hast.	Balıkesir	mevcut uygun bina- lar şayanı arzudur.
6	Yaralı toplanma istasyonu	Bursa	Mevcut uygun binala- ra ihtiyaç vardır. Çelikpalas tavsiye olunur.
7	Ana umumî Hast.(1200 yatak)	Eskişehir	Barakalı,Seyitgazi yolu üzerinde ve Es- kişehirin 5Km.cehu- bunda uygun bir yer seçilmiştir.
8	Umumî Hast.(200 yatak)	Afyon	Mevcut binalara ih- tiyaç vardır.Şimdi inşa halindeki has- tahane buna tahsis edilebilirmi?
9	Umumî Hast.(200 yatak)	Ulukışla	Barakalı,Ulukışlanın 6 Km.şarkında ve Tar sus yolu üzerinde münasip bir yer se- çilmiştir.
10	Umumî Hast.(200 yatak)	İskenderon	Çerçive üzerine ça- dırılı.İskenderon- Antakya yolu üzerin- de ve Soukoluk yol kav- şağında münasip bir yer seçilmiştir.

Savaş sırasında İngilizler tarafından kurulması düşünülen sıhhiye teşkileri.



9-137  
(134-137)

İngiltere sefaretİ  
Ankara  
10/6/943

NO- 44/4A



Sayın Generalim

1- Son günler zarfında maiyetim erkânından bir kısmı yeni kararlaştırılan İngiltereden Türkiyeye yapılacak yardım planı ile alakalı olarak İngiliz malzeme depolarının yerleri hakkında tetkikat yapmakta idiler.

2- Bu tetkikat neticesinde bazı bölgelerde kuvvetler topladığı zaman cephane ve ikmal malzemelerini alabilecekleri depoların halen bu yerlere kâfi derecede yakın olmadığı açıkça anlaşılmıştır.

Mesela :

a) Kozlu bölgesi

b) Çatalca ve Bolayır mevzilerindeki İngiliz askeri kuvvetleri

3- Bismaleyle bu bölgelere tahsis edilmek üzere ilâveten depolar tesis edilmesi icabettiği kanaatindeyim, ve bu esas prensip itibarile taraftar olduğumuzu bildirirseniz çok memnun kalırım.

4- Depolar için kat'i yerler sonradan intihap edilebilir; Fakat Yeşilköy ve Kilya yakınındaki depoları sıra ile Çatalca ve Bolayır için muvafık olarak kabul etmeyi ve kozlu için kat'i depo yerinin ise bu bölgede inşa edilecek meydan yeri kat'i olarak tayin edildikten sonra intihap edilmesini teklif ediyorum.

Derin saygılarımı samimiyetle sunarım.

C.C.Arnolt

Tümgeneral

İngiliz kara ataşesi

Orgeneral Asım Gündüz

Türk Genelkurmay As Başkanı  
ACA/FJC



İngiliz askerî yardımlarında yaşanan depo sıkıntısını açıklayan belge.